

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÇOCUK GELİŞİM VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA DEVAM EDEN ALTI YAŞ ÇOCUKLARININ
SOSYAL UYUM BECERİLERİ İLE ANNE-BABALARININ EMPATİK BECERİLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nilgöl GÜNİNDİ

Danışman
Yard. Doç. Dr. Adalet KANDIR

ANKARA-2008

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

Enstitünüzün 048193102 numaralı öğrencisi Nilgöl GÜNİNDİ’NİN “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı tezi 14.05.2008 tarihinde jürimiz tarafından çocuk gelişimi ve eğitimi anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Yard.Doç. Dr. Adalet KANDIR

.....

Üye : Yard.Doç. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

.....

Üye : Prof. Dr. Aysel KÖKSAL AKYOL

.....

ÖNSÖZ

Araştırmamda bana gösterdiği ilgi ve sabır ayrıca benimle paylaştığı engin bilgi birikimi ve sevgi dolu yüreği için, bir bilim insanı olma konusunda bana model olduğu, her zaman yanımda olup beni destekleyip yüreklendirdiği için değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Adalet KANDIR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Empatik Beceri Ölçeği B-Formunu kullanmama izin veren Sayın Prof. Dr. Üstün DÖKMEN'e, istatistiksel yorumlarımda benden yardımını esirgemeyen Sayın Ahmet GÜL'e, ölçeklerimi uygulamamda yardımcı olan okul yöneticilerine, öğretmenlere ve ailelere teşekkür ederim.

Sevgili ailem, siz bana sorumluluğu, çalışmayı, paylaşmayı öğrettiniz ve bu çalışma tüm bunların eseridir. Sevginiz, sonsuz desteğiniz ve sıcaklığınız her zaman yanımda oldu. Sevgili anne, baba ve Hanife abla sizlere çok teşekkür ediyorum.

Değerli eşim Yunus GÜNİNDİ, eğitim hayatım boyunca bana göstermiş olduğun anlayış ve destek için teşekkür ediyorum.

Araştırmanın ilgili alana katkıları getirmesi dileğiyle...

Nilgöl GÜNİNDİ

ÖZET

Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Günindi, Nilgöl

Yüksek Lisans, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Adalet KANDIR

Mart -2008

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne-babalarının empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2006-2007 eğitim yılında Ankara il merkezi Yenimahalle ilçesinde bulunan anasınıflarına devam eden 180 çocuk ve bu çocukların anne ve babaları oluşturmuştur. Araştırmaya ilişkin verilerin toplanabilmesi amacıyla; anne-babalara ve çocuğa yönelik bilgileri içeren “Genel Bilgi Formu”, çocukların sosyal uyum becerilerini ölçmek amacıyla “Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği”; anne-babaların empatik beceri düzeylerini belirlemek amacıyla “Empatik Beceri Ölçeği-B Formu (EBÖ-B Formu)” kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 15 paket programı yardımı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde frekans ve yüzdelik dağılımlar ile iki grupta karşılaştırmalarda Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grupta karşılaştırmalarda Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arasında ilişkiye de korelasyon analizi ile bakılmıştır. Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olmadığı vurgulanmıştır.

Araştırma sonucunda, anne-babalarının empatik becerileri puanları yükseldikçe, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum beceri puanlarının da yükseldiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca anne babaların öğrenim düzeylerinin yüksek olması, çocukların okul öncesi eğitime devam etme süresi gibi değişkenlerin çocukların sosyal uyum becerilerini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal uyum, anne-baba, empati, empatik beceri.

ABSTRACT

Examining The Relation between the Six-Year-Old Children's Social Adjustment Skills in the Kindergarten and Their Parents' Empathy Skills

Günindi, Nilgöl

Master, Department of Child Development and Education

Advisor: Asist. Prof. Dr. Adalet Kandır

March-2008

This study is made to examine the relation between the six-year-old children's social adjustment skills in the kindergarten and their parents' empathy skills. The subjects of the study are 180 six-year-old children in the kindergarten, who are continuing their education in 2006-2007, and their parents in Yenimahalle, Ankara. "Social Adjustment and Skills Measurement" to measure the children's social adjustment, "Empathy Skills Measure-B Forms (EBO-B Form) to measure the level of parents' empathy skills, "General Information Forms" which involves the information about the children and their parents, are used to collect data about the study. The data collected from the research is evaluated with SPSS 15 computer programme. In addition to the frequency and percentage distribution, Mann-Whitney U test in two-group comparison and Kruskal-Wallis test in more than two-group comparison are used. Moreover, the relations between variables are examined with the correlation analysis. The level of meaningfulness is $p < 0,05$ shows that there is a significant difference, but $p > 0,05$ indicates there is no meaningful differences.

The result of the study indicates that the higher the parents' empathy grades are, the higher the children's social adjustment grades are. Also, the parents' education level affects the children's continuing pre-school education positively.

Key words: Social adjustment, parents, empathy, the skills of empathy

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Okul Öncesi Dönemde Sosyal Uyum ve Beceriler.....	2
1.1.1. Sosyal Uyum Becerileri İle İlgili Temel Kavramlar.....	3
1.1.1.1. Benlik.....	3
1.1.1.2. Sosyalleşme-sosyalleştirme.....	4
1.1.1.3. Sosyal olgunluk.....	6
1.1.1.4. Kültür.....	6
1.1.1.5. Sosyal Uyum ve Beceri.....	7
1.1.2. Çocuklarda Sosyal Uyum ve Becerilerin Kazanılması.....	8
1.2. Empati ve Empati Becerilerinin Özellikleri.....	15
1.2.1. Empati İle İlgili Temel Kavramlar.....	15
1.2.2. Empati İle İlgili Diğer Kavramlar.....	20
1.2.2.1. Empati ve Sempatî.....	20
1.2.2.2. Empati ve Özdeşleşme.....	22
1.2.2.3. Empati ve İçtenlik.....	23
1.2.2.4. Empati ve Benmerkezcilik.....	23
1.2.2.5. Empati ve Sezgisel Tanı.....	24
1.2.3. Empatik Becerilerin Özellikleri.....	24
1.2.3.1. Empatinin Sınıflandırılması.....	25
1.3. Empatik Becerilerin Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisi.....	28

1.4. Konu İle İlgili Araştırmalar.....	33
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	43
2.1. Alt Amaçlar.....	44
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	45
3.1. Varsayımlar.....	46
3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	46
3.3. Tanımlar.....	46
4.YÖNTEM.....	48
4.1.Evren ve Örneklem.....	48
4.1.1. Evren.....	48
4.1.2. Örneklem.....	48
4.2. Veri Toplama Araçları.....	49
4.2.1. Genel Bilgi Formu.....	49
4.2.2. Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği	49
4.2.3. Empatik Beceri Ölçeği.....	50
4.3. Verilerin Toplanması.....	52
4.4. Verilerin İstatiksel Analizi.....	53
5.BULGULAR VE YORUMLAR.....	54
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	94
6.1. Sonuç.....	94
6.2. Öneriler.....	102
KAYNAKÇA.....	106

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.Çocukların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	55
Tablo 2. Çocukların Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumuna Göre Dağılımı.....	55
Tablo 3. Çocukların Kardeş Sayılarına Göre Dağılımı.....	56
Tablo 4. Anne ve Babaların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı.....	56
Tablo 5. Anne ve Babaların Yaşlarına Göre Dağılımı.....	57
Tablo 6. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Puanlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar.....	58
Tablo 7. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyetlerine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	59
Tablo 8. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinden Aldıkları Puanların Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	61
Tablo 9. Annelerin Öğrenim Durumuna Göre Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları.....	64
Tablo 10. Babaların Öğrenim Durumuna Göre Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları	67
Tablo 11. Annelerin Yaşlarına Göre Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları	70
Tablo 12. Babaların Yaşlarına Göre Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları.....	73

Tablo 13. Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanları Açısından Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	76
Tablo 14. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	77
Tablo 15. Çocukların Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumuna Göre Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	79
Tablo 16. Annelerin Öğrenim Durumuna Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları.....	81
Tablo 17. Babaların Öğrenim Durumlarına Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları.....	84
Tablo 18. Annelerin Yaşlarına Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları.....	87
Tablo 19. Babaların Yaşlarına Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları.....	90
Tablo 20. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanları İle Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Sonuçları.....	92

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt. : Aktaran

Vd : ve diğerleri

EBÖ-B Formu : Empatik Beceri Ölçeği-B Formu

SPSS : (Statistical Package For Social Sciences) Sosyal Bilimlerde

Veri Analizinde Kullanılan Paket Program

M.W.U : Mann-Whitney U testi

S.U.B.Ö : Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği

1. GİRİŞ

İnsanlar doğumlarından itibaren sosyal bir yaşama başlarlar. Bebekler doğdukları zaman gereksinimlerinin karşılanması için anne-baba veya kendilerine bakan başka bir kişiye muhtaçtırlar. Bu da çevresindeki insanlarla ilk sosyal ilişkileri ve bağları kurması anlamına gelir.

Sosyalleşme; çocuğun içinde bulunduğu toplumun inançlarını, tutumlarını ve kendisinden beklenen davranışları öğrenmesi olarak tanımlanır. Sosyalleşme bir grubun üyelerinin (örneğin bir kuşağın üyelerinin) başka bir grubun üyelerinin davranış ve kişiliklerini etkilemesi olarak da tanımlanmaktadır (Bayhan ve Artan, 2004: 237).

Sosyalleşme; bir kişinin toplumun bir üyesi olarak işlevini yerine getirebilmesi için gerekli değerleri, normları ve becerileri elde etme yöntemidir. Çocukluktan yetişkinliğe kadar kendi kültürünü özümseme ve kişisel yeterliliklerini kazanmış bir insan olma aşamasıdır (Güney, 1998: 220).

Sosyalleşme, kişinin belirli bir toplumun davranış kalıplarını kişiliğine mal ederek o topluma ait bir kişi durumuna gelmesidir. Sosyalleşme, bireyin çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini kabul etmesi anlamına gelir. Diğer insanları anlamak ve onlara uyum göstermek, sosyalleşmenin önde gelen ölçüsüdür (Selçuk, 2000: 58; Yavuzer, 2001: 129).

Sosyalleşme; çocuğun, grubun kural ve değerlerine uymayı öğrenmesi, bu değerler düzenini benimsemesidir. Bu öğrenme, tüm yaşam boyunca devam eder ve bu süre içinde bireyin çevresindeki insanlarla ilişkileri ve iletişim becerileri sosyal uyumda önemli rol oynar (Kandır, 2004:81).

İletişim becerilerinin önemli öğelerinden biri empatidir. Ailede empatik iletişim kurmak büyük önem taşımaktadır. Anne-babalar empatik iletişim kurarak çocuklarını anladıklarını ve onlara değer verdiklerini hissettirirler. Bu şekilde çocuklarına güven duydukları mesajını verebilirler. Empatik iletişim kurarak daha

sağlıklı bireylerin yetişmesine yardımcı olunabilir. Annelik empatisi içgüdüsel sezgileri içermektedir ve annenin çocuğun ne yapmak istediğini anlamasını sağlamaktadır. Aynı durum baba için de söz konusudur. Erkeklerde varolan içgüdüsel sezgi gücü babanın, kendi çocuğuna olduğu gibi diğer çocuklara da empatik tepkiler verebilmesini sağlamaktadır (Geçtan, 1984: 76).

İnsanlar kendileriyle empati kurulduğunda anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiklerini hissederler. Diğer insanlar tarafından anlaşılmak, önem verilmek, bireyi rahatlatmaktadır ve insanın kendisini iyi hissetmesini sağlamaktadır. Empati, sadece kendisiyle empati kurulana yararı olan bir etkinlik değildir; empati, empatiyi kuran kişi için de büyük önem taşımaktadır. Empatik beceri ve empatik eğilimleri yüksek olan, bu nedenle de diğer insanlara yardım eden kişilerin çevreleri tarafından sevilme olasılıkları artmaktadır.

Empati çocuğun sosyal gelişiminde son derece etkilidir. Diğerinin yaşantı veya düşüncesini anlama ve diğerinin duygusal durumunu hissetme, çocuğun sosyal ilişkilerde daha başarılı olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, empatik olmaya doğru ilerleyen duygusal tepkiler ve bilgiler, sosyal davranışları güçlü bir şekilde motive eder.

Bu doğrultuda, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların sosyal uyum becerileri ile anne-babalarının empatik becerileri arasındaki ilişkinin önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1. Okul Öncesi Dönemde Sosyal Uyum ve Beceriler

Çocuğun ilk yıllarındaki sosyal uyum ve becerilerinin gelişimi, daha sonraki yıllardaki sosyal uyum ve becerilerinin temelini oluşturur. Bu nedenle çocuğun okul öncesi dönemdeki sosyal uyum ve becerilerinin geliştirilmesi büyük önem taşır.

Okul öncesi dönem; gelişimin en hızlı olduğu, kişiliğin temellerinin atıldığı, çocuğun yakın çevresinden en çok etkilendiği ve her türlü öğrenmeye açık olduğu,

bir dönemi içerir. Okul öncesi dönemde kazanılan yürüme ve konuşma özellikleri çocuğun çevresini keşfetmesine ben duygusunun kazanılmasına yardım eder. Anne ve baba tarafından ortaya konulan kısıtlamalar ve yasaklara tepki çocuk tarafından olumsuz olarak verilir. Okul öncesi dönemde çocuk bu kısıtlamalara daha uyumlu bir tepki verir, hayal gücü gelişir.

Anne-baba tarafından gösterilen sevgi, dengeli bakım ve beslenme, çocuğun temel güven duygusunu geliştirir ve bu yıllarda anne-baba ile ilişkilerinde olumlu yönde izlenimler varsa, başkalarına karşı da benzer biçimde davranır. Kısaca çocuk, aile içinde kendine yapılan sosyal davranışları yansıtır. Çocuğun aile dışındaki ilişkileri de olumsuzsa, bu ilişkilerinde reddedilmiş itilmişse, bu tür sosyal ilişkileri tekrarlamak istemeyecektir. Olumlu sosyal ilişkiler tekrar edilir. Mutlu sosyal deneyimler, çocuğu sosyal deneyimlerini tekrarlamaya teşvik eder (Kulaksızoğlu, 2001: 47).

Sosyal uyum yaşam boyu devam eden bir süreçtir ve okul öncesi eğitim kurumunda geçirilen süre arttıkça çocuklarda gözlenen paylaşma, işbirliği yapma, arkadaşlarıyla birlikte oynama gibi olumlu sosyal davranışların sıklığı da artmaktadır (Erden ve Akman, 1997: 102).

1.1.1. Sosyal Uyum Becerileri İle İlgili Temel Kavramlar

Sosyal uyum ve beceriler ile ilgili bazı temel kavramlar vardır. Bu kavramlar aşağıda verilmiştir.

1.1.1.1. Benlik

Benlik kavramı, kişinin kendini algılamasına ve değerlendirmesine yönelik geliştirdiği yapı olarak adlandırılmakta ve kişinin kendini nasıl görüp, nasıl değerlendirdiğini açıklamaktadır. Ebeveynler, öğretmenler ve arkadaşlar çocuğun benlik kavramını etkileyen önemli kişilerdir. Bu bağlamda sosyal gelişim çocukta benliğin oluşmasına yardım eden önemli bir süreçtir (Aral vd., 2001:26).

Bebek, benlik kavramına sahip olarak dünyaya gelmez. Benliğin gelişimi, çocuğun kendisi ile başkaları arasındaki farkı anladığı zaman başlar. Benlik oluşumu, çocuğun yaşantısı sonucu başından geçen olaylar ve çevresindeki kişilerin etkisiyle meydana gelir. Çocukta üç yaşından itibaren ben duygusu ve mülkiyet kavramları gelişmeye başlar. Bu dönem çok önemlidir. Sosyal çevre bu dönemde olumsuzluk gösterirse “bencillik” söz konusu olur ve bu kişilik yapısına dönüşebilir. Bencilliğin kişilik özelliği olarak yerleşmesi çocuğun sosyal iletişimini olumsuz yönde etkiler (Morgan ve Cole, 1985:67).

Çocukta üç-altı yaş merak ve girişim dönemidir. Çocuğun davranışlarında atılganlık ve girişkenlik hakimdir. Girişim duygusu benliğin olumlu yönde gelişmesinde önemli rol oynar. Bu dönemde sık sık korkutulan, ceza verilen çocuk, kendini ve yaptığı işleri değersiz görmeye, güvensiz bir benlik yapısı geliştirmeye başlar.

Benlik saygısı yüksek olan kişilerin, kendilerine olan güven duyguları, başarıma istekleri daha fazladır, zorluklardan kaçınmazlar ve daha iyimserdirler. Ayrıca bu kişilerin kendilerini, saygı duyulan ve kabul edilmeye değer, önemli kişiler olarak algılama eğiliminde oldukları da elde edilen sonuçlar arasındadır (Aral vd., 2001: 26).

1.1.1.2. Sosyalleşme-sosyalleştirme

Sosyalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü ve toplumdaki rolünü öğrenerek, toplumla bütünleşmesi anlamına gelen temel bir sosyal süreçtir. Bu süreç doğumdan sonra başlar ve yaşam boyu devam eder. Ancak yaşamın ilk yıllarında kazanılan davranışlar sosyalleşme açısından oldukça önemlidir (Morgan ve Cole, 1985: 67).

Çocuk sosyalleşirken, davranışlarındaki bütünlük de gittikçe kompleks bir şekil alır. Çocuk fiziksel yapısındaki değişimleri, toplumsal ilişkiler, bilişsel ve

duygusal yapısındaki gelişmelerle bütünleştirmek durumundadır. Buna göre çocuğun sosyal gelişiminde biyolojik yapı da çok önemlidir.

Sosyalleşme öğrenme yoluyla gerçekleşir. Çocuklar, kavrama ve taklit yoluyla kültürün norm ve değerlerini kazanırlar. Sosyalleşme süreci içerisinde çocuk bazen öğrendiğinin farkında olmayabilir. Çocuklar sosyal beklentilere uymayı öğrenirlerse, aşağıdaki dört faktöre bağlı olarak sosyalleşmeye başlarlar (Aral vd., 2001: 26).

- Çocukların yaşantılarındaki fırsatlar sosyalleşme için temeldir. Eğer, çocuklar zamanlarının çoğunu yalnız geçiriyorlarsa, başkaları ile sosyal yaşamayı öğrenemezler. Çocukların sadece kendi yaşlılarıyla değil, farklı yaşta olan çocuklarla beraber olma fırsatına sahip olmaları gerekir.
- Çocuğun başkası ile olan iletişiminin iyi olması gerekir. Çocuğun dil gelişimi sosyalleşme için önemli bir faktördür.
- Çocuklar sosyal olmayı, ancak buna motive edilirse öğrenebilirler. Motivasyon çocuğun ev dışı etkinliklerden ne kadar tatmin olduğuna bağlı olarak değişir. Eğer çocuk diğer insanlarla temaslarından hoşlanırsa bu temasları tekrarlamak ister.
- Sosyalleşmede öğretmenin etkili bir yöntemi olan rehberlik önemlidir. Deneme yanılma yoluyla iyi bir sosyal düzen için gerekli bazı davranış modellerini çocuklar çevrelerindeki insanları taklit ederek öğrenirler. Bununla birlikte, eğer arkadaşlarını seçmede ona yardımcı olup, iyi modeller oluşturulabilirse, sosyalleşmeyi daha hızlı öğrenirler. Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin niteliği giderek farklılık göstermekte, ebeveynler çocuklarını daha aktif bir biçimde yetişkin davranışları yolunda şekillendirmeye, sorumlu kılmaya ve üretken, topluma yararlı birer birey olarak yetiştirmeye çalışmaktadırlar.

Başarılı bir sosyalleşme sonucunda, çocukta iç denetim gelişir. İç denetim, kişinin davranışlarını yönlendirmesi ve gerektiği zaman onları bastırma yeteneğidir. Bu nedenle kişide iç denetim gelişmiş ise, yasalar ve toplum zorlamasa da, kişi yasaların ve toplumun kurallarına uygun davranışlarda bulunur.

1.1.1.3. Sosyal olgunluk

Sosyal gelişim ile ilgili temel kavramlardan birisi de sosyal olgunluktur. Bireyin içinde yaşadığı toplumun kurallarına uymada yaş düzeyine göre gösterdiği olgunluk “sosyal olgunluk” olarak tanımlanır. Başka bir deyişle; sosyal olgunluk, bir kimsenin anlayış, duygu ve beceri gibi özellikler bakımından yaşına göre içinde yaşadığı toplumun yetişkin üyelerinin genellikle erişmiş oldukları düzeye gelmesi durumudur (Yavuzer, 1997: 24-28).

Çocuğun sosyal olgunluk düzeyine ulaşması, öncelikle anne-babasıyla sağlıklı iletişimi ve etkileşimi sonucu, toplumun kültürel değerlerini öğrenmesi ile gerçekleşir. Çocuğun çevresindeki kişilerle etkileşiminin artması ve kültürel yönden öğrenmesi gerekenleri öğrenmesi için fiziksel, duygusal, zihin ve dil yönünden de büyümesi, gelişmesi ve olgunlaşması gerekir. Çocuk sağlıklı bir sosyalleşme sürecinde sosyal yönden olgunlaşır.

1.1.1.4. Kültür

İnsanlar içinde yaşadığı toplumun norm, gelenek ve göreneklerinin, örf ve adetlerinin tümü “kültür” kavramını açıklar. Çocuk kültürle beslenerek büyür, yetişkin insan olur.

Çocuğun kültürü, ergenlik çağına kadar eğitim ile gerçekleşir, yani bir toplum içinde yaşayarak öğrendikleri, edindikleri, kültürün ona katkılarının tamamıdır. Bu süre, eğitim olarak adlandırılır. Okul çağına kadar ailede süren döneme birinci, ergenlik çağına kadar süren okul evresine ikinci çocukluk evresi denilmektedir.

Cinsel rollerin, kimliklerin benimsenmesi işi, ergenlik çağına kadar tamamlanmış olur.

İnsanlar, sosyal birer varlık oldukları için diğerleriyle yaşama eğilimindedirler ve bir arada yaşamanın gereği olarak birbirleriyle etkileşim kurmak ve topluma uyum sağlamak durumundadırlar. Topluma sağlıklı uyum sağlayabilmek için bireylerin duygularını, düşüncelerini ve isteklerini iletebilmeleri önemlidir (Uzamaz, 2000: 32).

1.1.1.5. Sosyal Uyum ve Beceri

Çocuklarda sosyal gelişim, sosyal becerilerin kazanımına bağlıdır. Sosyal beceri; bireylerin sosyal ortamlarda yeterli bir şekilde davranabilmelerini sağlayan gülümseme, etkileşimi başlatma, problem çözme becerilerini kullanabilmek gibi belirli yeteneklerini ifade etmektedir. Sosyal becerilerin kullanılması sonucu ise sosyal uyum görülür. Başka bir deyişle sosyal uyum, sosyal becerilerin kazanılmasına bağlıdır (Howingi vd., 1990: 460-477).

Sosyal beceriler, çocuğun sosyal yeterliği ile ilişkili olarak ele alınan bir konudur. Sosyal beceriler, bireyin sosyal gereklilikleri yerine getirebilmek için başvurduğu, amaca götüren özel yollardır. Sosyal beceriler, çocuğun akranları tarafından kabul edilme düzeyini arttıran davranışlardır. Sosyal beceriler, ilişkilere hakim olmak duyguları başarıyla yönetmek, yakınlaşma kurmak, başkalarının iyi yönlerini çıkarmak, iyi bir takım üyesi olmaktır. Diğer insanlarla iyi geçinebilmek ve iyi ilişkiler kurabilmek için gerekli olan yetiler genellikle sosyal beceriler olarak adlandırılmaktadır. Sosyal beceriler insanlar arasındaki iyi ilişkinin temelini oluşturur. Sosyal beceriler, çocukların sosyal çevrelerinde sorunlarla karşılaşmaksızın; sosyal, fiziksel ve entelektüel gereksinimlerini karşılayabilecekleri bazı özel davranışlar olarak tanımlanabilir (Ladd ve Mize, 1983: 90; Walker vd., 1988: 79; Önder, 2003: 113).

Çocuklar sosyal becerileri ana babalarıyla ya da bakıcı durumundaki kişilerle ilişki kurarak öğrenmeye başlarlar; daha sonra sosyal gruba kardeşler, akranlar ve diğer yetişkinler katılır ve sosyal beceriler böylece gelişir (Çetin vd., 2002: 29).

Sosyal beceriler, bireylerin toplum tarafından verilen görevleri / rolleri yerine getirebilmeleri için sergilemesi gereken belirli davranışlardır. Diğer taraftan sosyal yeterlik, kişinin görevini / rollerini yeterli bir şekilde yaptığını gösteren sonuç veya yargılamaya dayanan değerlendirmedir. Bu yargılar genel olarak arkadaş, aile, öğretmen gibi başkalarının düşüncelerine veya norm grubu ya da başka bir ölçütle karşılaştırma yapılmasına dayanır (Gresham ve Reschly, 1987: 108-117; Staub ve Hunt, 1993: 103-115).

Sosyal becerileri, kişilerin başkaları ile olumlu etkileşimleri başlatma ve sürdürme için önemli olan davranış elemanları olarak tanımlamaktadır (Westwood, 1993: 89).

1.1.2. Çocuklarda Sosyal Uyum ve Becerilerin Kazanılması

Sosyal yaşamında etkili olabilmesi için çocuğun tanımayı, yorum yapmayı ve sosyal durumlara uygun bir şekilde tepki vermeyi içeren sosyal becerileri öğrenmesi gerekmektedir. Kendi gereksinimlerini ve beklentilerini başkalarınıninkilerle nasıl bağdaştıracağına karar verebilmelidir (Kansu ve Beceren, 2004:10-11).

Shapiro'ya (2004) göre sosyal beceriler; konuşma becerileri, mizah, arkadaş edinme ve bir grup içindeki işlevsellik olmak üzere gruplanabilir.

- **Konuşma Becerileri:** Başkaları ile ilişkilerinde sorunları olan çocuklardan bazıları yaşına uygun konuşma becerilerinden yoksundur. Çocuklar sosyal iletişim becerilerini ilk önce aileleriyle yaptıkları konuşmalardan öğrenirler. Konuşma becerileri çocukların bireylerle olduğu kadar gruplarla da sosyal ilişki kurmasına yardımcı olur. Anlamlı konuşmaların özelliği, iki kişinin düşüncelerini, duygularını ve başarısızlıklarını, sorunlarını ve çözümlerini, hedeflerini ve hayallerini

gerçekçi bir şekilde dışa vurmasıdır. Başkalarıyla ilişki kurmada güçlük çeken ya da konuşma becerileri yetersiz olan çocuklar için daha planlı etkinlikler gerekli olabilir.

- **Mizah:** Mizah yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da en değerli kişilik özelliklerinden biridir. Çocuklar şaka yapma ve başkalarını güldürme açısından farklı doğal yetilere sahiptirler. Yapılan çalışmalar, mizah duygusundan yoksun çocukların yaşlıları tarafından daha az sevildiği, komik bilinen çocukların ise arkadaşları arasında daha gözde olduğu görüşünü desteklemektedir. Mizah farklı yaşlarda farklı amaçlara hizmet eder, ancak yaşam boyunca başkalarıyla geçinmeye ve çok çeşitli sorunların üstesinden gelmeye de yardımcı olabilir. Mizah çocukların, hayal, merak, umut dünyalarına yenilik katar ve yaratıcılığı geliştirir. Çocuklara stres ve kaygıyla mücadele etmenin çeşitli yöntemlerini gösterir. Beyni değişik yollarla uyarır ve öğrenilen bilgilerin kalıcı olmasını sağlar.
- **Arkadaş Edinme:** En iyi arkadaşla sahip olmak hem çocukluk döneminde, hem ergenlik çağında hem de yetişkinlikte insan ilişkilerini etkileyebilecek bir öneme sahiptir. Çocuklar özellikle başka çocukların arkadaşlığından zevk almaya başladıklarında, arkadaşlarının değerini onlara vurgulamak çok önemlidir.
- **Bir Grup İçindeki İşlevsellik:** Çocuk bireysel arkadaşlar edinmeyi öğrendikten sonra, kendi cinsinden bir yaşlı grubunda yer alma ve etkinliklerine katılma yetisi, sağlam sosyal ilişkiler kurması için gereken ikinci dayanak noktasıdır. Üç veya dört yaşındaki çocuklar, diğer çocuk gruplarıyla birlikte olmaktan hoşlanırlar (Shapiro, 2004: 52).

Sosyallikle ilgili bazı bilgi ve becerileri sonradan öğrenmek mümkündür. Bunların biraz geç öğrenilmesi, kişinin sosyal uyumunu bozmayabilir. Ancak öğrenilmesi gereken sosyal davranışlar zamanında öğrenilmez ise bu davranışların

ileride öğrenilmesi daha zor olabileceği gibi çocuğun sosyal uyumunu da bozabilir (Başaran, 1992: 156).

Sosyal becerilerin tanımlanmasındaki çeşitlilik, bu becerilerin sınıflandırılmasında da görülmektedir. Diğer bir sınıflamaya göre, sosyal beceriler dört gruba ayrılmaktadır:

- *Kendini açıklama becerileri:* Üzüntü ve mutluluk gibi hissedilenlerin açıklanması, düşüncelerin açıklanması, övgüleri kabul etme ve kendisi hakkında olumlu söz söyleme becerilerini,
- *Destekleme becerileri:* Yakın bulduğu kişiler hakkında olumlu sözler söyleme ve övme becerilerini,
- *Hakkını savunma becerileri:* Basit isteklerde bulunma, başkalarının düşüncesi ile aynı fikirde olmama ve uygun olmayan istekleri kabul etmeme becerilerini,
- *İletişim becerileri:* Konuşma ve problemleri konuşarak çözme becerilerini içermektedir.

Calderalla ve Merrell (1997)'in sınıflamasına göre ise, sosyal beceri çocuk ve ergen sosyal becerilerinde dört grupta incelenmiştir. Bu gruplandırma ve kapsadıkları beceriler şu şekilde sıralanabilir:

- **Akranlarla İlişkili Beceriler:** Arkadaşlarını takdir etme, ihtiyaç duyduğu zaman arkadaşlarından yardım isteme veya onlara yardım etme, arkadaşlarını oyuna davet etme, kolaylıkla arkadaşlık kurma, arkadaşlarıyla konuşma, tartışmalara katılma gibi arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde geliştiren sosyal becerilerdir.
- **Kendini Kontrol Etme Becerileri:** Kızgınlığını kontrol etme, kurallara uyma, problem ortaya çıktığında soğukkanlı olma, başkalarıyla uzlaşma ve

eleştirileri kabul etme gibi bireyin kendini kabul etmesini sağlayan beceriler bulunmaktadır.

- **Akademik Beceriler:** Bağımsız olarak çalışma, verilen yönergeleri yerine getirme, boş zamanlarını uygun bir şekilde kullanma ve ihtiyaç duyduğunda yardım isteme gibi bireylerin başarılı olmalarını sağlayan becerilerdir.
- **Uyum Becerileri:** Yönergelere-kurallara uyma, eşyalarını paylaşma, sorumluluklarını yerine getirme gibi başkalarının bireyden beklediklerini yerine getirme davranışları yer almaktadır.

Sosyal becerileri gelişmiş insan, çevresindekilerle sorun yaratmadan ya da sorunlarını toplumca onaylanan yollarla çözümleyerek olumlu ilişkiler kurar (Kandır, 2004: 81).

Sosyal beceriler, doyum verici kişiler arası ilişkilerin kurulmasında ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde çok önemli rol oynarlar. Sosyal beceriler, kişinin olumlu ya da olumsuz duygularını uygun bir şekilde anlatabilmesini, kişisel haklarını savunabilmesini, gerektiğinde başkalarından yardım isteyebilmesini ve kendisine uygun olmayan istekleri geri çevirebilmesini kolaylaştırır (Sorias, 1986: 24-29).

Okul öncesi dönemde; çocuğun sosyal uyum beceri gelişiminde bebeklik döneminden itibaren kazanılmaya başlayan sosyal tepkiler büyük önem taşır.

Bebeğin etkileşim içeren ilk sosyal tepkisi, kendisine bakan kişinin yüzüne dikkatle bakması ve gülümsemesidir. Birinci ayda kucağa alındığında, dokunulduğunda ya da ihtiyaçları giderildiğinde sakinleşir, ağlıyorsa susar. İkinci ayda ise, odanın içinde dolaşan kişiyi izler. Tanıdık yüzlere gülümser. Yabancı kişiye pek tepki göstermez. Bu ayda bebeğin yakınlarını en çok sevindiren olay bebeğin tanıdık yüzlere ve kendisi ile ilgilenenlere gülümsemesidir. Konuşma ve dokunmaya karşı gülme veya ses çıkartma tepkilerinde bulunur. Üçüncü ayda, annesinin sesini diğer seslerden ayırt eder. Ağlarken bir kişi odaya girince ağlamayı

keser sesleri dinler. Gözleri ile sesin geldiği yeri arar. Gülümseyen yüze gülümseyerek cevap verir. Bebeğin üçüncü ayda insan yüzünü tanımasıyla, ilk sosyal idrak başlar. Bu çocuğun çevresi ile ilişki kurması bakımından anlamlıdır (Ataman, 2004:45-97; Küçüköyük, 2006: 329-335).

Bebek; altıncı ayda, annesine bağlanır ve onunla birlikte olmak ister. Yabancılar karşı korku tepkisi gösterebilir. Rastlantısal bir oyunu sürdürmeye isteklidir. Yedinci ayda, çevresindeki tanıdık kişileri yabancı kişilerden iyice ayırt eder. Aynanın karşısına oturduğu zaman, aynadaki görüntüsüne güler onunla konuşma hareketleri yapar, elleriyle aynaya vurur ve görüntüsünü tutmaya çalışır. Başlangıçta yabancılar karşı utangaçtırlar. Biberonunu kendisi tutar ve kendi kendini besler. Bebek sekizinci aydan itibaren “ben” ve “başkası”nın ayrımını yapmaya başlar. Saklanır ve birden yüzünü açar. Karşısındaki kişinin de aynı davranışı tekrarlamasından hoşlanır. Bu bir çeşit saklambaç oyunu gibidir. Akranları ile ilişkilerinde gerginlik gözlenir akranlarına nesneymiş gibi davranır. Onları itekler, ellerinde gördüğü hoşuna giden bir oyuncakı çekip alır (Tokol, 1996: 23; Yapıcı, 2005: 2).

Bebeklerde dokuz ve onuncu aydan sonra diğer insanların ses, jest ve davranışlarını taklit etme, oyuncaklarla birlikte oynama (yetişkinle), oyuncak elinden alındığında sinirlenme ve ağlama görülür.

Bir yaş civarında annenin yanında keşfetme etkinliklerinde bulunur. Diğer çocuklardan hoşlanır ama oynamaz. Duygularını dışa vurur.

İki yaş civarında (tuvalet alışkanlıklarının kazanıldığı dönem olduğu için), baskıcı tutumlardan olumsuz yönde etkilenir. İki yaşından sonra diğer çocuklarla oynamaya başlar, ama oyuncaklarını paylaşmayabilir. Giderek yabancı kişilere karşı ürkek tavır göstermesi azalmakta ve diğer kişilerle iletişim kurma çabası artmaktadır.

Üç yaşına geldiğinde isteklerinde ısrarcı ve sabırsız olabilir. Bu dönemde bağımsız tavırlar sergiler ve hareketlerinin kısıtlanmasından hoşlanmaz (Greenspan, 1985: 390-398; Davaslıgil, 1992: 29-31; Aydın ve Aydın, 1999: 17).

Çocukların duygularının iki yaşından itibaren son derece geliştiğini gözlemek mümkündür. Çocuk artık yürüyebilir, objeleri eliyle tutabilir, sözcükler kullanarak isteklerini dile getirebilir. Güçlü olma ve bağımsızlık duygularının büyük ölçüde etkisinde olan çocuk, iki yaşında aile bireylerinin dışındaki bireylerle ilişki kurmaya başlar. Çocuk iki yaşında kendinden bağımsız bir varlık olması beklenildiğini öğrenir. Anne-babanın da etkisiyle geliştirilen bu tür davranışlar “sosyalleşme” olgusunun ilk aşamasını oluşturur.

Çocuk iki-altı yaş arasında sosyal ilişkinin nasıl kurulduğunu, ev dışındaki insanlarla, özellikle kendi yaşlılarıyla nasıl beraber olunacağını öğrenmeye başlar. Uyum ve işbirliği gelişir. Çalışmalar, bu yaşlarda oluşan sosyal tavır ve davranışların önemli olduğunu ve bazı farklılıklar dışında tüm çocuklarda rastlanabildiğini göstermiştir.

İlk çocukluk evresi olan iki-beş yaşları gelişimin zorlu dönemlerinden birini oluşturur. Bu dönemde çocuk tutasız, olumsuz, kararsız ve isyankardır. Büyüklerinin sözünü dinlemez hatta tersini yapar. Eylemleri kısıtlandığında öfkelenir, çevresinden yardım istemez ve kendi başına başarmayı amaçlar. Anneler bu dönemde çocuklarını kendi kontrolleri altına almaya çalışırlar.

Çocuk, altı yaşına geldiğinde iki buçuk yaşında görülen olumsuz evrenin belirtilerini göstermeye başlar. Çocuk bir kez daha iki buçuk yaşında yaşamış olduğu karar verme güçlüklerine uğrar; yine bir şeyin olumlu ve olumsuz iki yüzü arasında hızla gelip gider. Başkaları gibi düşünmeye (başkalarının haklarına saygı duymaya, olayı üçüncü bir kişi gibi değerlendirmeye) başlar. Başkalarının duygularını paylaşmaya (başkalarıyla ilgilenmeye, sevinçlerini ve üzüntülerini anlamaya, paylaşmaya) başlar. Kendi kendini eleştirdiğine işaret eden davranışlar gözlenebilir. Organize edilmiş grup oyunlarında etkin olarak yer alabilir. Aileden kolaylıkla ayrılabilir, yardımsız giyinir, arkadaşlar edinir, ev dışında kalabalık arasına karışır,

tek başına kişisel işlerini halleder (giyinmek, yıkanmak, yemek yeme vb.), hobiler, oyunlar, kurallar geliştirir. Daha çok sayıda arkadaşla ilişki kurduğu ve bireysel oyunun yerini grup oyununun aldığı görülür. Sosyal bilincinde artış olur (Grotberg, 1994: 39).

Sosyalleşmenin temelini oluşturan sosyal ilişkiler iki yada daha çok insan arasında oluşan karşılıklı etkileşimdir. Bireyin diğer insanlarla birlikte olma, onlara katılma isteği ve ihtiyacı duyması sosyalleşmenin gereğidir. Bu doğrultuda çocuğun sosyal gelişiminde de arkadaş edinme ve grup ilişkilerinin ve bu ilişkilerde yaşanan işbirliği, rekabet gibi duyguların önemi büyüktür.

Çocuk sosyal yönden gelişebilmek için arkadaş grubuna girmesi gereklidir. Çünkü grup oyunları içinde, arkadaşları ile etkileşimi sonucunda çocuk sosyalleşir. Grup oyunları çocuğun yaşantısında en doğal ve en zengin ortamdır. Çocuk; paylaşmayı, işbirliği kurmayı, sorumluluk almayı, kendi haklarını korumayı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi, lider yada üye olmayı, kazanıp kaybetmeyi, görgü kurallarını, yarışmayı ve dayanışmayı grup oyunları aracılığıyla kazanır. Böylece çocuk toplumsal yaşamın yöntem ve kurallarını benimser. Bu bağlamda çocuğun akran ilişkileri büyük önem taşır.

Bir sistem olarak toplumun amacı, yaşamasını sürekli kılmaktır. Toplumun yaşamasını sürdürecektir olan en önemli öge, etkin görevler üstlenecek olan üyeleridir. Toplumun etkin üyesi olabilmesi için insanın yaşına uygun sosyal becerileri kazanması ve olgunlaşması gerekir (Berns, 1993: 68).

Çocuğun sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi, içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlamasına bağlıdır. Bu nedenle sosyal gelişim ve buna bağlı olarak sosyalleşme kavramı büyük önem taşımaktadır. Sosyalleşme sürecinde çocuğun içinde yaşadığı topluma ve kendine yararlı bir şekilde yaşayabilmek için düşünme, yapma, hissetme yeteneklerini kullanarak içinde yaşadığı kültürün davranış örüntülerini, ahlak değerlerini ve kendi rollerini benimsemesi gereklidir (Hyson, 1994: 348; Selçuk, 1997: 54).

1.2. Empati ve Empati Becerilerinin Özellikleri

Empati bir insanın, kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır. Empati yeteneği gelişen insanlar sosyal uyum ve becerileri kurmada daha başarılı olurlar.

1.2.1. Empati İle İlgili Temel Kavramlar

Empati; yaşama bir başkasının bakış açısından bakabilmek ve onun hissettiklerini hissedebilmek olarak tanımlanabilir (Ömeroğlu vd., 2004: 57).

Empati sözcüğü, etimolojik anlamında içsel olarak etkilenmiş, duygulanmış birinin durumunu ifade eder. Kişiler arası ilişkiler bağlamında ise, karşısındakinin tepkilerini öngörebilme anlamıyla yaygınlaştırılmıştır. Bu anlamda empatik kişi, diğerinin duygularını hissedebilen, onun bakış açısından bakabilen biridir. Empati genel olarak “diğeri”ni “diğeri” olarak anlamaya ve onun potansiyellerini tahmin etmeye yönelik çaba harcamaktır. Bu çaba bireyin kendini merkeze alarak dünyaya ve dolayısıyla diğerine bakmak yerine, kendinden çıkarak diğerinin bakış açısına yerleşmesini gerekir (Bilgin, 2003: 48).

Empati kavramı, hem bir psikolojik araştırma tarzını hem de duygulanımsal hassasiyeti ve bağı belirtmek için kullanılmaktadır. Kişinin o andaki duygu, düşüce, algı, tavır ve davranışlarını sanki o imiş gibi, onun baktığı ve yaşadığı açıdan bakarak, “sanki o imiş” niteliğini gözden kaybetmeden, doğru ve açık şekilde anlama empatik anlamayı (duyarak anlama) tanımlar. Empati bireyin diğerini anlamasına yardım eder. İki empatik birey, dili fazla kullanmadan birbirini kolayca ve etkili bir şekilde anlayabilir (Tan, 1992: 46; Shamasunder, 1999: 232-245).

Empati karşılıklı olarak, diğerinin duygu durumuna açık olmaya hazır oluş ve kişiler arası ilişkideki “çok yakın olma” (intimacy) ile bağlantılıdır. Diğer kişinin duygusal durumundan kaynaklanan ve onun duygusuna oldukça benzer bir tepki olarak empatiyi ifade etmiştir (Eisenberg ve Strayer, 1990: 129; Pithers, 1999: 257-285).

Başkasının iç dünyasını anlama ve duygularına katılma, empati olarak tanımlanmıştır. Empati, diğer kişinin duygusal ve zihinsel durumunun farkına vararak tepki verme eğilimidir. Bir başkasının duygularının yoğunluğu ve anlatımını algılama ve anlama yeteneği olarak ifade edilen empati, danışanın duygularını anlamak ve bunu ona iletmek olarak tanımlanmıştır (Staub, 1990: 103-115; Davis ve Franzoi, 1991:25-87; Voltan ve Acar, 1994: 14-15).

Empati, bir başkasının psikolojik durumunu gerçekte onun hissettiğini hissetmeden anlama yeteneği demektir. Empatinin kendinin farkına varmayı ve konuşmadan gözlemlene yeteneğini geliştirdiği ifade edilmektedir. Kişi empati kurduğunda, kendisini başka bir insanın yaşadığı bir yaşam durumunda tasarlar ve onun bu durumdaki rolünü duygusal bir biçimde yaşayarak alır. Empati, tasarımlara dayalı bir rol alma, tasarımlanan ve tam olmayan bir rol değiştirme olarak görülebilir (Özbek ve Leutz, 1987: 103-110; Gander ve Gardiner, 1995: 402-403).

Empati; psikolojik bir terim olarak, insanın, diğer insanların gerçekliği nasıl algıladıkları ve yorumladıklarını, bu gerçekliğe ilişkin kendi görüşünden vazgeçmeksizin anlama yetisidir. Empati bireyin kendi içinde bulunduğu durumdan çok, karşısındaki kişinin içinde bulunduğu duruma uygun olarak verilen duygusal bir tepki olarak tanımlanmakta ve empatiye teorik olarak iki şekilde yaklaşılmaktadır (Hoffman, 1994: 958-966).

- İnsanlar aynı temel sinir sistemine sahiptir ve duygusal yaşantıyı paylaşmaktadırlar. Bu, özellikle sosyalleşme sürecinde gerçekleşmektedir. Empatik beceri, yaşla birlikte algısal ve bilişsel gelişimin artmasıyla

artmaktadır. Bu nedenle yaş ilerledikçe empatik beceri artmakta ve insanların birbirlerini anlaması daha kolay olmaktadır.

- Bir tepkinin empatik sayılabilmesi için duygusal boyutunun da olması gerekmektedir. Tepki, sadece duygusal ise bunun empatik olup olmadığı tartışılır. Yüz ifadeleri gibi fiziksel tepkilerinde buna eşlik etmesi gerekir. İnsanları anlayabilmek ya da empatik tepki verebilmek için sadece olaylara tek bir bakış açısı ile bakmadan duygusal boyutu da düşünülerek ona göre tepki verilmelidir.

Kohler'e göre ise empati, başkalarının duygularını paylaşmaktan ziyade onları anlamaktır. Bu bakışın sonuçlarından birisi, motor mimikler ve algısal girdiler gibi etkili paylaşımın ortaya çıktığı söylenen mekanizmaların, bu noktadan biraz uzağa düşmesidir. Kohler; diğer bir kişiyi anlamanın, o kişiyi gözlemleyerek, hareketlerini ve fiziksel ipuçlarını yorumlayarak mümkün olabileceğini de savunmuştur. Empati, bir başkasının duygusal durumunu hissetmektir, ancak o kişiyle birlikte üzülmek yani sempati değildir. Empati içgörüyü içerir, yani bir kişiye duyulan empatide o insanın neden o davranışı gösterdiğini anlayabilmektir (Davis, 1996: 709).

Empati kavramı psikolojik ve sosyolojik açıdan çok çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Batson empati konusunu psikolojide üç aşamada incelemiştir. Buna göre;

- 1950 yılının sonlarına kadar empati bilişsel bir kavram olarak ele alınmış, özellikle 1950'li yıllarda empati, karşısındaki insanı tanımak, kendini onun yerine koyarak onu anlamak, onun özellikleri hakkında bilgi edinmek olarak kullanılmıştır.
- 1960'lı yıllarda ise empatinin bilişsel yanı sıra duygusal yönünün de olduğu belirtilmiş, insanın karşısındakini anlaması kadar onun hissettiği

duyguların aynısını hissedebilmesinin de empati kurmak için şart olduğu ileri sürülmüştür.

- 1970’li yıllarda ise bireyin belirli bir duygusunu anlamaya ve bu duyguya uygun karşılık vermeye “empati” denilmiştir. Bu noktada önemli olan karşıdaki kişinin ne hissettiğidir, onun duygularıdır (Akt: Dökmen, 1988: 155-190).

Empati anlamına gelen farklı kavramlar da kullanılmaktadır. Bunlar arasında, kişiler arası algı, sosyal duyarlılık, duygusal duyarlılık, rol alma, perspektif alma, bakış açısı alma, insanları anlama kabiliyeti gibi kavramlar bulunmaktadır (Borke, 1971: 263-269; Ünal, 2003: 27).

Yetişkinler zaman zaman, karşıdaki kişinin düşüncelerini ve duygularını doğru anlasalar bile, uygun empatik tepki vermekte, yani içlerindeki ifade de güçlük çekerler. Empati, insan ilişkilerinde çok önemli bir faktördür ve tüm bireyler anlaşılma ihtiyacı duymaktadır. Empatiye gerek kuramsal, gerekse kavramsal açıdan bakıldığında, sosyal bilimler alanında empatinin özellikle sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirildiği dikkati çekmektedir. Bu, insan gelişimi üzerinde empatinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Empati, karşıdaki kişinin duygularına benzer duyguları algılıyor, onu anlıyor olmasıdır. Empati duygudaşıktan farklı olarak insanın karşıdakine benzer duygular içinde olması değil, onun duygularını anlamasıdır (Dökmen, 1994: 135; Başaran, 2000:130).

Sullivan, empati yerine katılımlı gözlem terimini kullanmıştır. Sullivan, bir insanı anlamanın, onu karşıdan gözleyerek sezgi yoluyla yaşamakta olduğu durumu insanın kendi içinde canlandırmaya çalışmakla gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır (Akt: Corey, 1982: 490-504).

Johnson ve arkadaşları (1983) empatiye ilişkin dört faktör belirlemişlerdir. Bu faktörler kendine güven, mizaç dengesi, duyarlılık ve düzenli olmamadır.

Empatinin bu faktörlerden oluştuğunu ve birinin olmaması durumunda empati kurmakta güçlük çekilebileceği görüşündedirler.

Empatinin farklı duygusal ve motivasyon durumundaki kişileri anlama kapasitesi olduğu ve yaşla doğru orantılı olarak arttığı belirtilmektedir. Bireyin günlük yaşamda temel öge olan rol alma ya da bakış açısı alma, insanın sahip olduğu bir potansiyeldir. Araştırmacılar, insanların zihinlerinde kurdukları empatiyle, karşılarındaki kişiye ilettikleri empati arasında farklılıklar bulunduğunu belirtmektedir (Barrett ve Lennard, 1981: 91-100; Elkind, 1985: 218-226).

Empati tanımı üç temel ögeden oluşmaktadır;

- Empati kuracak kişi, kendisini karşıdakinin yerine koyabilmeli, olaylara onun bakış açısıyla bakabilmelidir. Bir insanı anlamak için dünyaya onun bakış tarzıyla bakılmalı, olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışılmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için de empati kurulmak istenilen kişinin rolüne girilmeli, onun yerine geçerek adeta olaylara onun gözlüklerinin gerisinden bakılmalıdır. Karşıdaki kişinin rolüne girerek empati kurulduğunda, o kişinin rolünde kısa bir süre kalmalı, daha sonra bu rolden çıkarak kendi rolünü üstlenmelidir.
- Empati kurulan kişilerin; duygularını ve düşüncelerini doğru anlamak gereklidir. Kişinin yalnızca düşüncelerini ya da yalnızca duygularını anlamak yeterli değildir. Çünkü o kişinin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamak, bilişsel nitelikli bir etkinlik (bilişsel rol alma / bilişsel perspektif alma), o kişinin hissettiklerinin aynısını hissetmek ise, duygusal nitelikli bir etkinliktir (duygusal rol alma / duygusal perspektif alma). Bilişsel rol alma, duygusal rol almanın ön şartı sayılabilir. Empatinin bileşenlerinin neler olduğu konusunda araştırmacılar arasında, bazı görüş farklılıkları vardır.

Bazı araştırmacılar empatinin bilişsel yönünü, bazıları ise duygusal yönünü vurgulamaktadır. Fakat çoğunluğun üzerinde uzlaştığı görüş, empatinin bilişsel ve duygusal bileşenlerden oluştuğu yolundadır.

- Empati tanımındaki son öge, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşıdaki kişiye iletilmesi davranışdır. İletişim kurulan kişilerin duygularını tam olarak anlaşılabilirse bile, eğer anladığını ona ifade etmezse empati kurma süreci tamamlanmış sayılmaz.

Empati kavramının farklı boyutları ele alınarak değişik tanımları yapılmıştır. Ancak empatinin, bazı kavramlarla karıştırıldığı da görülmüştür. Bu nedenle empatinin bazı kavramlarla karşılaştırılması gerekli görülmüştür.

1.2.2. Empati İle İlişkili Diğer Kavramlar

Empati kavramı; sempati, özdeşleşme, içtenlik, ben merkezilik ve sezgisel tanı kavramları ile karıştırılmaktadır. Bu nedenle empati kavramı ile diğer kavramlar arasındaki farklılıklar üzerinde durulması gerekliliği doğmuştur.

1.2.2.1. Empati ve Sempati

Empati ile karıştırılan kavramlardan biri sempati olup, sempati bir insanın duygusal durumunu, onun üzüntüsünü ona karşı şefkat göstererek, onunla paylaşmaktır (Ay Akça, 1999: 51; Özbek, 2003: 61).

Empati ve sempati kavramları sıklıkla karıştırılmaktadır ve her ikisi de çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu iki kavramın karıştırılmasının nedeni, her ikisinin de başkalarının duygularına gösterilen ilgiyi ifade etmesi ve başkalarının duygularına önem vermesi olabilir (Akkoyun, 1982: 65-69; Wispe, 1986 : 314-321).

Empatide bir diğer kimsenin duygusal yaşantısına katılmakla birlikte o kişiyi anlamak ve onun bu yaşantısındaki çarpıcı bazı noktaları algılayabilmek yer

almaktadır. Sempatide ise, sempati duyan kimsenin yaşantıları yer almaktadır. Örneğin, bir kimse bir bireyin acısını paylaşabilir. Çünkü bu acının görünümü onun kendi yaşantısında üzüntü duyduğu bazı olayları anımsatmaktadır. Empatide ise, empati duyan kişi kendi istek, duygu ve yönelimlerinden uzakta kalmaya çalışarak kendini bir anlamda o kimseye verir. Günlük hayatta insanlara empati ve sempati duyulabilir. İnsanlar kendilerine sempati duyulduğunda bir gruba ait olduklarını, empati kurulduğunda ise anlaşıldıklarını hissederler (Akkoyun, 1982:65-69; Wispe, 1986: 314-321; Taşdemir, 1999: 64).

Empati ve sempati arasında kesin ince ayrımlar bulunmaktadır. Empatide kişi anlama aracıdır ve asla kendi kimliğini kaybetmez. Sempati dikkatten daha çok, duygu ile ilgilidir ve kişinin kendi farkındalığını arttırmaktan çok azaltmaktadır. Empatide kişi, diğer kişiye ulaşır, sempatide kişi diğer kişiden hareket eder. Empatide kişi kendisini onların yerine koyar; sempatide kişi kendisi için başkalarının yerine kendisini koyar. Empatide diğer kişiymiş gibi davranır, sempatide kişi diğer kişi olur. Empati bir bilme yöntemidir, sempati bir bağlantı kurma (ilgili olma-bağlı olma) yöntemidir. Bunlar farklı sonuçları olan farklı aşamalardır (Wispe, 1986: 314-321.).

Sempati, büyük ölçüde hafifletici bir şeyler olarak diğer kişilerin sıkıntılarının farkında olmayı ifade eder. Bu sempati tanımında iki görüş vardır. Birincisi; diğer kişinin duyguları için artan hassaslığı referans vermektir ve diğer kişinin kötü durumuna karşı hem iç tepki, hem de betimlemeyi içermektedir. İkinci görüş ise; yumuşatıcı eylemler gerektiğinde alınan ısrar etmeyi içermektedir. Bu sempatide diğer kişilerin sıkıntılarının hafifletici bir şey olarak hemen denenmesidir. Bir kişinin diğer bir kişiye yardımcı olması olanaklı değilse bile acıma duygusu ve yardım için ulaşabilmeyi kapsar. Empati ise, diğer kişinin pozitif ya da negatif deneyimlerini yargılamadan anlamak için kişinin farkında olması girişimini ifade eder. Bu duygu ve tepkiler, sıklıkla diğer kişiler tarafından açıklıkla anlaşılmamaktadır. Empati, hayal ve tahmin etme kapasitesinin kullanılmasına bağlıdır ve sıklıkla bir çaba aşamasıdır.

Empati, daima durumlarda psikolojik bir mesafeyi korumayı içerir. Ancak, sempati olayları duygusal paylaşmayı içerir. Sempati subjektiftir. Objektif gözlemler, açıkça empatide vardır. Empati, sezgiye bağlı olan yaratıcı bir aşama hakkında konuşulan hassas durumlarda, insan ilişkilerinde bir kanıttır (Kalliopuska ve Ruokonen, 1993:131-137).

Bir insana sempati duymak demek, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Kişiye sempati duyuluyorsa, onunla birlikte acı çekilir ya da sevinilir. Empati kurulduğunda ise karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlamak esastır. Birey kendini sempati duyduğu kişinin yerine koymalı ve anlamalı diye bir şart yoktur; empatide “yandaş” olmak esastır. Empati kurulduğunda ise, o kişiyle aynı duyguları ve görüşleri paylaşmak gerekli değildir; sadece onun duyguları ve düşünceleri anlaşılmalı çalışılır. Bir insanı “anlamak” başka şeydir, ona “hak vermek” başka şeydir.

Empatide anlamak, empatide ise anlamış olursa da anlamış olunmasa da, karşıdaki kişiye hak vermek söz konusudur.

1.2.2.2 .Empati ve Özdeşleşme

Karıştırılan bir diğer kavram özdeşleşmedir. Özdeşleşme, bilinçdışı çalışan ve bireyin kendisini başka birine göre biçimlediği zihinsel bir mekanizmadır. Bu anlamda özdeşleşme empati değil, diğer bireyle kuvvetli bir duygusal bağ oluşturmak için diğeri gibi olma ve onun gibi davranma eylemidir. Özdeşleşmede iki kişi aynı benliği paylaşıırken, empatide iki ayrı benlik birlikte var olmaktadır (Ay Akça, 1999: 53; Karakaya, 2001: 39).

Empatik anlayış özdeşleşme ile karıştırılmamalıdır. Özdeşleşme, bilinç dışı çalışılan ve kişinin kendisini başka birine göre biçimlediği bir kavramdır. Bu anlamda özdeşleşme, empati değil, diğer kişi ile duygusal bir bağ oluşturmak için diğeri gibi olma isteğidir. Ayrıca bu iki süreç arasında yoğunluk, derinlik ve kalıcılık temellerine dayanan farklılıklar bulunmaktadır (Özalp, 1993: 58).

Bir kişi ile özdeşleşmede o kişi gibi olma ve onun gibi davranma eylemi vardır. Burada birinci kişinin benliği silinerek, yerine diğer kimsenin benliği yerleştirilmektedir. Bu bakımdan özdeşleşmede iki kişi aynı benliği paylaşırken, empatide iki ayrı benlik birlikte varolmaktadır (Akkoyun, 1982: 65-69).

1.2.2.3. Empati ve İçtenlik

Empatinin yakın ilişkide olduğu kavramlardan biri de içtenliktir. Kişinin karşısındaki kişinin iç dünyasındaki duygularını anlamaya ve yaşamaya çalışması empati, bu sırada kendi yaşantısını da anlamak için çaba göstermesi ise içtenliktir. İçtenlik, gerçekten ilgilenme yeteneğidir.

Empati ve içtenlik birbiriyle yakın ilişki durumunda olan kavramlardır. Empatik anlayış, kişinin karşısındakinin iç dünyasına girerek bunu kendi içinde yaşaması; içtenlik ise bunu yaparken aynı zamanda kişinin kendi yaşantısını algılamak için de çaba sarf etmesidir. İçtenlik ve empati, sempati ve empatide olduğu gibi birbirlerini dışlamamakta, hatta tamamlamaktadır. İçtenlik samimi olmayı, saydam ve açık olmayı gerektirir. İçtenlik, empatik olabilmenin temel koşullarından birisidir ve iki kavram birbirinin tamamlayıcısıdır (Akkoyun, 1982:65-69; Ay Akça, 1999: 53; Karakaya, 2001: 41).

1.2.2.4. Empati ve Benmerkezcilik

Kişiler arası ilişkilerde algısal, bilişsel ya da duygusal açıdan benmerkezcî davranmak insanlarla sıcak ilişkiler kurulmasını engeller ve birtakım iletişim çatışmalarına yol açabilir. Benmerkezcilik ve empati birbirleriyle bağdaşmayan kavramlardır. Benmerkezcî davranan bir bireyin, karşısındakinin rolüne girmesi ve olaylara onun bakış açısıyla bakması yani empati kurması olanaksızdır. Empati kurabilmek ya da başkalarının rolüne girebilmek için benmerkezcilikten kurtulmak gereklidir (Akkoyun, 1982:65-69).

Benmerkezcilik kavramı, Piaget tarafından ortaya atılmıştır. Çocukların düşünce ve dil kullanımında benmerkezci olduklarını savunan Piaget, özellikle zihinsel gelişim dönemlerinden birisi olan işlem-öncesi dönemdeki çocukların benmerkezci düşünceleri ve davranışları ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Çocuklar benmerkezcilikten uzaklaştıkça kendilerini başkalarının yerine koyabilmekte, önceleri yalnızca somut kişi ve olayları anlayabilirken, soyut düşüncenin ortaya çıkması ile daha önce hiç tanımadığı insanlarla da empati kurabilmeye başlamaktadırlar (Köksal Akyol ve Körükçü, 2003: 149-165).

1.2.2.5. Empati ve Sezgisel Tanı

Empati ve sezgisel tanı kavramları tamamen birbirinin karşıtıdır. Sezgisel tanı, bir kimsenin ihtiyaç ve yönelimlerini ortaya çıkarma, çözümleme ve formüle etme yeteneği ile ilgilidir. Burada bir diğer kimsenin yaşantısına bilinçli olarak katılma yer almamaktadır. Bir yaşantıyı gözleme ve gözleneni yorumlama söz konusudur. Empati kurma davranışı gözleme dayalı bilgileri içermez. Bu nedenle, empatide her türlü yorum ve değerlendirmeden kaçınılır. Tanılamada doğrudan doğruya bir değerlendirme amaçlanır (Ay Akça, 1999: 54; Karakaya, 2001: 43).

1.2.3.Empatik Becerilerin Özellikleri

Kişilerin empatik becerilerinin ve özelliklerinin ölçülmesi amacı ile gerçekleştirilen çalışmalar genelde, belirli bir empatik tepki sıralamasına dayanır. Söz konusu empatik tepki sıralamaları, çeşitli durumlar karşısında verilebilecek empatik tepkilerin, en kalitesizden en kaliteliye doğru basamaklar şeklinde sıralanmasıyla oluşturulur (Ay Akça, 1999: 57; Karakaya, 2001: 47; Dökmen, 2004: 363).

Empatik tepki basamaklarının sağlanmasındaki amaç; kişilerin empatik özelliklerinin ve eğilimlerinin ölçülmesidir. Empati kuran kişinin kimliğini kaybetmeden yapabileceği empatik anlayış süreci dört basamaktan oluştuğu belirtilmiştir (Gladstein, 1983: 467-482):

- *Kimlik Saptama:* Kişinin bir an için kendi kimlik bilincini kaybedip empati yaptığı bireyin kişiliğine bürünmesidir.
- *Bütünleşme:* Bireyin duygu ve deneyimlerini, kendi duygu ve deneyimleri gibi algılamasıdır.
- *Yansıma:* Empati kurulan bireyin duyguları arasındaki iletişimidir ve karşıdaki bireyin duyguları bu basamakta anlaşılır.
- *Ayrılma:* Empati kuran kişinin kendi kişiliğine dönmesidir.

İnsanlara empatik tepki vermenin yüz ve beden kullanarak onu anlaşıldığını ifade etmek ve sözlü olarak onu anladığını ifade etmek olmak üzere başlıca iki yolu vardır. Empatik tepki vermenin en etkili yolu ise ikisini birlikte kullanmaktır (Dökmen, 1994:136).

1.2.3.1. Empatinin Sınıflandırılması

Empatinin sınıflandırılmasında, empati kazanma sürecinin değerlendirilmesi esas alınmıştır. Empatiyi sınıflandırırken, Dökmen (1988) çalışmasında aşamalı empati sınıflamasını ortaya koymuştur. Aşamalı empati sınıflaması, onlar basamağı, ben basamağı, sen basamağı olmak üzere üç basamaktan oluşur. Bu basamakların her biri kendi içerisinde “düşünce” ve “duygu” olmak üzere iki alt basamaktan oluşmuştur. Aşamalı empati sınıflamasında kişiler arası ilişkilerde kişilerin birbirlerine gösterdikleri tepkiler etkisi en az olandan en çok olana doğru sıralanmıştır.

Onlar Basamağı; bu basamakta empatik tepki veren bir birey, karşıdaki bireyin kendisine anlattığı sorun üzerinde yoğunlaşmaz, sorun sahibinin duygu ve düşüncelerine dikkat etmez, bu soruna yönelik kendi duygu ve düşüncelerinden de

söz etmez. O ortamda bulunmayan üçüncü kişilerin (toplumun) görüşlerini dile getirir.

Ben Basamağı; bu basamakta empatik tepki veren kişi benmerkezcidir. Kendisine sorununu anlatan kişinin duygu ve düşüncelerine eğilmez, sorun sahibini eleştirir, ona akıl verir, bazen de kişiyi sorunuyla başbaşa bırakıp kendinden söz etmeye başlar.

Sen Basamağı; bu basamakta empatik tepki veren kişi kendisine sorunu ileten kişinin rolüne girer, olaylara onun bakış açısıyla bakar. Yani kendisine iletilen sorun karşısında, toplumun ya da kendisinin düşüncelerini dile getirmez, doğrudan doğruya sıkıntılı bireyin duygu ve düşüncelerine odaklanarak o kişinin ne düşündüğünü ne hissettiğini anlamaya başlar. Bu üç temel empati basamak, psikiyatrilerden ve klinik psikologlardan oluşan otuz kişilik bir uzman grubun görüşleri alınarak, Dökmen tarafından, en kalitesiz tepkiden en kaliteliye doğru on alt basamağa ayrılarak sıralanmıştır.

1. *Senin problemin karşısında başkaları ne düşünür, ne hisseder:* Genellemeler, toplum görüşleri, atasözleri ve değer yargıları ile tepki verilir.

2. *Eleştiri:* Dinleyen kişi, sorununu anlatan kişiyi kendi görüşleri açısından eleştirir, yargılar.

3. *Akıl Verme:* Karşıdaki kişiye akıl verilir, ona ne yapması gerektiği söylenir.

4. *Teşhis:*Anlatılan soruna ya da sorunu anlatan kişiye teşhis koyar.

5. *Bende de var:* Kendisine anlatılan sorunun benzerinin kendisinde de olduğunu söyleyip kendi derdini anlatmaya başlar.

6. *Benim Duygularım:* Dinlediği sorun karşısında kendi duygularını sözle ya da davranışla ifade eder; örneğin “üzüldüm” ya da “sevindim” der.

7. *Destekleme*: Karşısındaki kişinin sözlerini tekrarlamadan, onu anladığını, onu desteklediğini belirtir.

8. *Soruna Eğilme*: Kendisine anlatılan soruna eğilir, sorunu irdeler ve konuya ilişkin sorular sorar.

9. *Tekrarlama*: Kendisine iletilen sorunu, gerektiğinde sorun sahibinin kullandığı bazı sözcüklere de yer vererek özetler; yani dinlediği mesajı kaynağına yansıtmış olur.

10. *Derin Duyguları Anlama*: Empati kuran kişi, kendisini empati kurduğu kişinin yerine koyarak, onun açıkça ifade ettiği ya da etmediği tüm duygularını ve onlara eşlik eden düşüncelerini fark eder ve bu durumu ona ifade eder.

Bu basamaklardan birinci basamak onlar basamağına; ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı basamaklar ben basamağına; altıncı basamak duygu düzeyine; yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu basamaklar sen basamağına ilişkindir. Bu basamaklardan, birincisinin kalitesi en düşük empatik tepki, sonuncusunun ise kalitesi en yüksek empatik tepki olarak ileri sürülebilir. Gerçek anlamda empati yalnızca son dört basamak yani sen basamağına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Baştaki altı basamak, asıl empatik tepkilere giden yolda bir hazırlık safhası olarak kabul edilebilir. İlk altı basamakta tepki veren bireyler, çatışmasız bir iletişim sürdürebildikleri gibi, iletişim çatışmasına da yol açabilirler (Dökmen, 2004: 363).

Başka bir ifadeyle iletişim çatışmaları bulunan bir bireyin, empati kurma eğiliminin de düşük olması beklenir. Çünkü kişiler arası iletişim çatışmaları sağlıklı iletişimi engellediği gibi, bu çatışmalar, empatik ilkelere de ters düşmekte, dolayısıyla empatinin kurulmasında engelleyebilmektedir (Pişkin, 1989: 45).

Empatinin ne olduğunu anlayabilmek için empatiyi kullanan ve ona ihtiyaç duyan insanların yaşamdaki temel ihtiyaçlarının neler olduğunun bilinmesi gerektiği

üzerinde durmuştur. Bu durum aşağıdaki önermeler şeklinde sunulmuştur (Dökmen, 2004: 363):

- İnsan yaşamını sürdürmek ister.
- Yaşamını sürdürmek için insanın öncelikle iki şeye ihtiyacı vardır. Bilgi edinmek ve yalnız kalmamak.
- Bilgi edinme ve yalnız kalmama isteği, kişiler arası iletişimlerin niteliğini belirler.
- Üç tür iletişim vardır. Bunlar; çatışmalı iletişim, çatışmasız iletişim ve empatik iletişim.

Çatışmalı iletişimde empati ilişkisi kurmaya çalışanlar hem yeterli bilgi edinemediktedirler, hem de yalnız kalmaktadırlar. Çatışmasız iletişimde taraflar, birbirlerine yeterli bilgi aktarabilirler ancak yine de yalnızdırlar. Empatik iletişimde ise, hem yeterli bilgi aktarımı olmaktadır, hem de taraflar yalnız kalmamaktadırlar (Dökmen 2004:365).

1.3. Empatik Becerilerin Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisi

Empatik anlayış, günlük yaşamın hemen her kesiminde insanları birbirine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. İnsanlar kendileriyle empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Diğer insanlar tarafından anlaşılmak ve önem verilmek ise bireyi rahatlatmakta ve kendisini iyi hissetmesine neden olmaktadır. Bu da kişiler arasında iyi bir ilişki biçiminin oluşmasında, hatta empati kurulan kişinin, zamanla empati kuran kişiden farkında olarak ya da olmadan etkilenecek karşındakinin duygu, düşünce ve davranışlarını anlama becerisini kazanabilmesine yol açabilir.

Bir başka ifadeyle, kişiler arası ilişkilerde empatik beceriyi kullanan bir birey zamanla karşıdaki kişiye model olabilir. Dolayısıyla empatik beceri kişiler arasında sağlıklı iletişimin kurulmasında önemli bir role sahiptir. Nitekim kişiler arası ilişkilerde empati düzeyi yüksek ya da düşük yetişkinlerin kişilik özelliklerini karşılaştıran çalışmalarda, empati düzeyi yüksek kişilerin olumlu kişilik özelliklerine sahip oldukları ortaya koyulmuştur. Empatik becerisi yüksek kişilerin sevecen, hoşgörülü, kendini olduğu gibi kabul eden kişiler oldukları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra empatik becerisi yüksek kişilerin olumlu ruhsal gelişime sahip oldukları, özsaygı düzeylerinin yüksek olduğu da bulunmuştur (Kalliopuska, 1992: 23-27).

Empatinin, kendini açma, toplumsallaşma, sosyal duyarlılık ve topluma uyum ile pozitif ilişkisi vardır. Diğer insanlara kişisel duygu ve düşüncelerini iyi ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişiler aynı zamanda empati kurma becerisine de sahiptirler. Empatik anlayış, kişiler arası alan içerisinde oluşur ve kişiler arası etkileşim her iki yönde bilgi ve duyguların akışını içerir, bu da karşılıklı geri bildirim süreçlerini güçlendirip, anlayışı artırır (Brems, 1988: 335; Starceviç ve Piontek, 1997: 317-328).

İnsanlara duygu ve düşüncelerini açıklıkla ifade eden, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı olan kişilerin empati kurma becerilerine sahip olduğu; kaygı, depresyon düzeyi yüksek kişilerin empati kurma becerilerinin düşük olduğu ileri sürülebilir. Empatik becerileri yüksek olan bu yüzden de diğer insanlara yardım eden kişilerin çevreleri tarafından kabul edilme ve istenilme olasılıkları artmaktadır (Köksal ve Alisinanoğlu, 2000: 11-16).

Anne-babanın çocuğun sorunlarıyla ilgilenirken kendilerini onun yerine koyabilmeye çalışmaları, onun yaşı ve durumunda neler hissedebileceğini anlamaya çalışmaları da empati olarak belirtilmiştir. Anne-baba çocuklarının dünyalarını kendi dünyalarıymış gibi algılayabildiğinde, iki taraf arasında iletişim daha rahat kurulur (Kasatura, 1998: 117).

Empati çocuğun sosyal gelişiminde önemli rol oynar. Diğerinin yaşantı veya düşüncesini anlama ve diğerinin duygusal durumunu hissetme, çocuğun sosyal ilişkilerde daha başarılı olmasını sağlar. Ayrıca, bakış açısı alma ve empatik olmaya doğru giden duygusal tepkiler ve bilgiler sosyal davranışların güçlü motive edicileri olarak kabul edilir (Eisenberg, 1982: 1223-1281).

Çocuğun sosyalleşmesinin sağlıklı olabilmesi için anne babanın, çocuğu ile sağlıklı bir iletişim ve etkileşim içinde olmaları gerekir. Bu amaçla anne-baba tarafından çocuğun arkadaş gruplarına girmesine, grup etkinliklerine katılmasına, duygularını düşüncelerini ifade etmesine, sorumluluk almasına bağımsız hareket etmesine imkan sağlamalıdır. Sevecen, çocuğunu destekleyen, yüreklendiren, çocuklarına karşı duyarlı olan, çocuklarıyla empati kurabilen, çocuklarına sevginin ve değerlerin önemini öğreten anne babaların çocukları da başkalarının üzüntü ve acılarına karşı daha duyarlı davranacaklardır (Özen, 2001: 87; Bayhan ve Artan, 2004: 240).

Sosyal beceriler büyük ölçüde empati yeteneğine dayanır ve insanlar arasındaki iyi ilişkilerin temelini oluşturur. Sosyal beceriler konusunda ustalaşmış kişiler, diğer insanlarla tam bir etkileşim gerektiren her türlü etkinlikte başarılı olurlar. Çocuklarına kendi ve diğer insanların duygularını tanımlamayı öğreten anne-babalar, çocuklarının olumsuz davranışlarının başkalarının duygularını nasıl etkilediği konusunda bilgilendirilmeleri sonucu empati gelişimini desteklerler (Vatsa vd., 1992: 25; Polat vd., 2004: 63).

Anne, baba, kardeş gibi farklı aile bireyleri ile çocuk arasındaki etkileşimler, çocuğun duygusal ve toplumsal alandaki gelişimine ve eğitimine etki etmektedir. Anne-babaların çocuğunu etkileme ve yönlendirme görevi çok daha geniş bir alanı kapsadığı, yakın ve uzun süreli bir ilişkiyi içerdiği için, aile yapısı ve süregelen etkileşimler önemli görülmektedir. Ailenin çocuk yetiştirme tutumu, çocuğun gelişimini etkileyen en önemli etkidir. Anne-babanın çocuk yetiştirme yaklaşımı, kendi kişilik özellikleri, kendi anne-babalarından öğrenmiş oldukları davranış kalıpları ve yaşadıkları çevre, eğitim durumları vb. etmenlerden etkilenir (Özgüven, 2001: 209; Güngör, 2002: 95).

Anne-babaların çocuktan ne istediğini ya da ne istemediğini dile getirirken kendi duygularını ifade edebilmeleri çok önemlidir. Bu yöntem, çocukta istenilen davranışın görülme olasılığını arttırmaktadır. Aynı şekilde hoş giden davranışlar ifade edildiğinde çocuğun bu davranışları pekişmektedir. Duyguları anneleri ve babaları tarafından anlaşılan çocukların davranış problemleri azalmaktadır. Anlaşılmış olma duygusu ise çocukta güven gelişimi için çok önemli bir faktördür (Yavuzer, 2002: 177; Kalkınç, 2003:288).

Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları doğal olarak çocukların kişilik özelliklerine ve davranış örüntülerine yansır. Anne babaların benimsedikleri çocuk yetiştirme tutumları, çocuğun kişiliği üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilere sahiptir. Anne ve babaların çocuk yetiştirme davranışları daha sıcak, kabul edici ve olumlu yanıt veren tarzda olduğunda, çocukta sosyal yeterliğin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Parke ve Ladd, 1992:134; Ceyhan, 2000: 59-210).

Anne-babaların çocuklara göstermiş oldukları olumlu ya da olumsuz tepkiler, çocuğun kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynar. Sözleri önemsenmeyen, fikrini belirtmesine izin verilmeyen ya da belirtildiği zaman sürekli eleştirilen çocuk; içine kapanık, güvensiz, huysuz ve saldırgan olabilir. Bunun karşıtı olarak söyledikleri önemsenmeyen, düşüncelerini belirtmesine verilen ve düşüncesi çok geçerli olmasa da eleştirilmeyen çocuk ise daha sosyal ve sağlıklı bir kişilik geliştirir. Bu doğrultuda empati, olumlu sosyal davranışa yol açarken, empatinin yokluğu anti-sosyal davranışlara neden olmaktadır (Stephan ve Finlay, 1999: 729-747; Aral vd., 2001: 26).

İnsanların yakın ilişkilerinde empatik inceliği kullanabilmeleri, diğeri bir deyişle empatinin minimum ve maksimum düzeyde gelişmesinin bir ilişki içinde oluşabileceği ve bu ilişkinin de her iki taraftaki kişinin becerisi, yeteneği ve motivasyonu ile sınırlı olduğu ifade edilmektedir (Ickes ve Simpson, 1997: 326).

Okul öncesi dönem çocukları ve annelerinin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre; çocuğuna cevap vermeye

ve bilişsel empati seviyeleri ile pro-sosyal davranış seviyelerinin cezalandırmayan annelerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Çocuğa empatik ve değer vererek davranmanın yanı sıra çocuğun yanında başkalarına empatik değer vererek davranan ebeveyn modeli oluşturunun çocuklarda empatinin ve pro-sosyal gelişiminde güçlü bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Cotton, 2001: 78).

Empati, arkadaş ilişkilerinin düzenlenmesinde önemlidir. Empatik düzeyi yüksek olan çocuklar, işbirliği, yardım etme gibi pro-sosyal davranışları göstermede empati düzeyi düşük olan çocuklara göre daha fazla eğimlidirler. Düşük sosyal beceri sergileyen çocuklar, aynı zamanda arkadaşları tarafından reddedilmekte, okuldan ayrılma riskleri daha fazla olabilmektedir. Empati düzeyi düşük olan çocuklar ve yetişkinler, anti sosyal özellikler gösterebilirler. Empati, anahtar bir pro-sosyal beceri olduğundan, arkadaşlarından daha az empatik olduğu düşünülen çocuklarda bu yeteneği geliştirmek son derece önemlidir. (Roberts ve Strayer, 1996: 449-470).

1.4. Konu İle İlgili Araştırmalar

Hawking ve diğerleri (1990), yaptığı çalışmada erken çocukluk döneminde saldırganlığın azaltılması ile ilgili bir program hazırlamışlardır. Çocukların çoğu deney ve kontrol gruplarına tesadüfen seçilmiştir. Sonuçlara bakıldığında; deney grubu erkek çocuklarının kontrol grubu erkek çocuklar ile karşılaştırıldığında, kendine zarar verme davranışını daha az gösterdikleri belirlenmiştir.

Koestner (1990) tarafından yapılan araştırmada empatik ilginin gelişiminde ebeveyn davranışlarının etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 26 yıl süren uzunlamasına bir çalışmadır. Araştırma verileri, çocuklar beş yaşında iken annelerinden, 31 yaşına geldiklerinde ise kendilerinden sağlanmıştır. Araştırma sonucunda, babası ile daha uzun zaman geçiren çocukların empatik bir yetişkin olma olasılıklarının anlamlı bir şekilde daha fazla olduğu bulunmuştur.

Pecukonis (1990) yaptığı çalışmada, duygusal ve bilişsel empati eğitim programının, kız çocukların empati düzeylerine etkisi ile empati ve ego gelişimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucunda, deneklerin duygusal empati düzeylerinde önemli bir artış olduğu tespit edilirken, bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir artışın bulunmadığı tespit edilmiştir. Ego gelişimi ve bilişsel ile duygusal empati arasında pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Poresky ve Hendrix (1990), çocukların gelişmeleri üzerinde evcil hayvanlar ile olan ilişkilerinin etkisini belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmada, üç-altı yaş grubunda evcil hayvanı olan ve olmayan çocuklarla çalışılmıştır. Araştırmada, çocukların hayvanlarla ilişkileri ile onların empati düzeyleri, sosyal yetenekleri ile işbirliği arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Riggio ve diğerleri (1990)'da özsaygı ve sosyal beceri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma, gönüllü lise mezunu öğrenciler oluşan bir grupta yapılmıştır. Özsaygı ölçeği, sosyal anksiyete ölçeği ve yalnızlık ölçeğinin

kullanıldığı çalışmada, sosyal beceri ile özsaygı arasında pozitif bir ilişki bulunurken, sosyal anksiyete, yalnızlık ve sosyal beceriler arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Verduyn ve diğerleri (1990), tarafından yapılan çalışmada, yaşları on ve onüç arasında davranışsal problemleri olan ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine sosyal beceri eğitim programı uygulanmıştır. Çocuklarda görülen değişiklikler öğretmenler, aileler ve kendini tanımlama araçları yoluyla ölçülmüştür. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin sosyal aktivitelerinde, yaş ve cinsiyetle bağlantılı olarak özsaygı düzeylerinde anlamlı iyileşmeler olduğu görülmüştür.

Kalliopuska (1991) yaptığı araştırmasında, müzik eğitimi alan çocukların empati düzeylerini belirlemek amacıyla, müzik sınıflarına devam eden ve etmeyen çocuklar ile çalışmasını yürütmüştür. Müzik eğitimi alan çocukların testten aldıkları empati puanlarının, müzik eğitimi almayan çocukların puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyetler arasındaki farka bakıldığında ise, erkeklerin kızlara oranla daha düşük empati puanı aldıkları ortaya çıkmıştır.

Kalliopuska ve Tutinen (1991) çalışmalarında, çeşitli empati programlarında empati gelişimini gözlemek için, altı-yedi yaşlarında 62 okul öncesi çocuğunun empati ve sosyalleşmelerini empati eğitiminden önce ve sonra izlemişlerdir. Çalışma sonunda, okul öncesi yıllar boyunca empatinin artış gösterdiği, sosyalleşebilmenin empati ile arttığı belirtilmiştir.

Parish ve Parish (1991), çalışmalarında çocukluk süresince ailedeki sosyal destek sistemlerinin ergenlerdeki benlik kavramı ve sosyal beceriye etkisini araştırmışlardır. Gönüllü lise öğrencileri ile yapılan araştırmada benlik kavramı ve sosyal becerilerle sosyal destek sistemi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Trommsdorff (1991), tarafından bir anaokulu çocuklarından yaşları beş-altı arasında olan 15 kız çocuk ve 15 erkek çocuk ile annelerinin örnekleme alındığı araştırmada, çocuklarıyla empati kuran annelerin, empatik çocuk yetiştirme olasılıklarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, annenin yüksek

empati düzeyi ile çocuğun empati düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Annenin çocuk yetiştirme tarzıyla (çocuğu anlayabilmesi, ondaki sosyalleşme davranışlarını teşvik etmesi gibi) çocuğun empatisinin yüksek olması arasında olumlu bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Eisenberg'in (1992), yaptığı çalışmada, annelerin başkalarına karşı duygusal tepki verme ve çocuk yetiştirme davranışları arasındaki ilişkinin yanı sıra ailelerin duygusal yapısı ile beş-altı ve sekiz-dokuz yaş arasındaki çocukların başkalarına karşı empatik duygusal cevapları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonunda; annenin perspektif alması ile çocuğunu pro-sosyal davranışlara yönlendirmesi ve evdeki negatif baskın duygu ile kız çocuklarının sempatileri ilişkili bulunmuştur. Annenin kişisel sıkıntıları (özellikle küçük kızlar için) ve evdeki negatif duyguların da (her iki cinsiyet içinde) çocukların kişisel sıkıntı işaretleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Sonuç olarak; annelerin empatik yapıları ile çocukların empatik duygusal cevapları arasında ilişki olduğu bulunmuştur.

Eisenberg ve Mcwolly (1993) yaptıkları çalışmada, annelerin ve çocukların empati ile ilgili özellikleri ve sosyalleşme durumlarını görmek amacıyla, 16 kız çocuk ve 16 erkek çocuğun sempati, kişisel üzüntü ve bilişsel görüş açısı ile annelerinin çocuk yetiştirme uygulamaları arasındaki ilişkiyi, sekiz yıllık bir süre boyunca incelenmişlerdir. Sonuç olarak, annelerin olumlu duygusal iletişimleriyle çocukların görüş açısı ve anne görüş açısı arasında pozitif yönde bir ilişki görülmüştür. Ancak cinsiyetler arasında farklılığa rastlanmamıştır.

Lipsitt (1993)'in, annenin empati becerisi ve iletişim biçimi ile çocuğun empati becerisi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmaya 76 anne ve bu annelerin sekiz-dokuz yaş grubundaki çocukları dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda, annenin empatik becerisinin çocuğun empatik becerisinin tahmininde etkin olmadığı belirlenir, annenin iletişim biçiminin çocuğun empatik becerisinin tahmininde rol oynadığı saptanmıştır. Ayrıca, çalışmada annenin çocuğu destekleyici tarzdaki iletişim biçimi, kızların empatik becerisini olumlu yönde arttırırken, emredici

tarzdaki iletişim biçiminin erkek çocukların empatik becerisini olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır.

Kalliopuska ve Ruokonen (1993), tarafından yapılan çalışmada, çocukların (altı-yedi yaş) sosyalleşmeleri ve empati gelişimleri üzerinde, müzikli empati eğitimi programının etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmada çocuklar deney ve kontrol grubu olarak ayrılmışlardır. Deney grubuna, üç ay süreyle haftada birer saat müzikli empati eğitimi programı (şarkı söyleme, enstrüman çalma, müzikle dramatizasyon ve çocuklarla bu etkinlikleri ve hissettiklerini tartışma) uygulanmıştır. Her iki gruba da ön test, son test ve son testten dokuz ay sonra tekrar test uygulanmıştır. Ön test ve son test ölçümlerinde, deney grubunda empati ve sosyalleşmede önemli bir artış kaydedilirken, kontrol grubu için bu artışın önemsiz olduğu belirlenmiştir.

Okvuran (1993) yaptığı çalışmada, yaratıcı drama eğitiminin empatik beceri ve empatik eğilim üzerindeki etkisini incelemiştir. Yaratıcı drama eğitimi alan denekler ile yaratıcı drama eğitimi almayan bireyler arasında empatik beceri ve empatik eğilim düzeylerinde anlamlı bir değişiklik yaratmadığı görülmüştür.

Hatcher'ın (1994) yaptığı çalışmada, empatinin eğitimle geliştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Araştırmada her ne kadar kolejdeki kız öğrenciler eğitime yüksek empati skorlarıyla başlamış olsalar da, erkek ve kızların empatiyi eşit olarak öğrenebilecekleri tespit edilmiştir.

Yılmaz (1994), okul öncesi dönemdeki çocukların mekansal bakış açısını alma yeteneğini ele aldığı araştırmasında çocuklara sözel tepki, resim seçme ve gerçek nesnelerle seçme görevleri vermiştir ve bu görevler arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını incelemiştir. Araştırma sonucunda bakış açısını dikkate alma yeteneğinin, yaşla birlikte ilerlediği ve ortalamalara bakıldığında en yüksek başarının sözel tepki görevinde, daha sonra gerçek nesnelerle seçme görevinde ve en düşük başarının ise resim seçme görevinde olduğu bulunmuştur.

Chisholm ve Strayer (1995), çocukların duygu ve empatisinin sözlü ve yüz ifadesi ölçütleri konulu bir araştırma yapmışlardır. Araştırmanın amacı, duygu oluşturan bir uyarıcıya tepki olarak duygusal deneyimler (sözlü belirtme yoluyla) ve duygusal durumlar (sözlü olmayan ifade yoluyla) incelenmiştir. Bununla ilişkili diğer bir amaçta, empatinin göstergeleri olarak bu iki sözlü ve sözlü olmayan ölçütün uyumunu, yani uyarıcı kişilerinkiyile tutarlı sevecenlik içeren tepkileri değerlendirilmiştir. Sonuçlar; çocukların belirttiği duygular ile yüzlerinde ifade edilen hareketler arasında orta derecede ilişkiler olduğunu, ve çocukların sözel ve yüz empati puanları arasında benzer ilişkiler bulunduğunu göstermiştir.

Eroğlu (1995), empatik eğilim düzeyleri farklı annelerin çocuklarının, uyum ve başarı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, ortaokul son sınıfa giden 401 öğrenci ve onların anneleri ile çalışmıştır. Araştırmada empatik eğilim ölçeği ile Hacettepe kişilik envanteri kullanılmıştır. Elde edilen verilere göre; anneler empatik eğilim düzeylerine göre, yüksek ve düşük olmak üzere ayrılmıştır. Buna göre, empatik eğilim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarının, genel uyum ve kişisel uyum düzeyleri ile sosyal uyum düzeyleri, empatik eğilim düzeyi düşük grubun çocuklarından yüksek çıkmıştır. Ayrıca, annenin empatik eğilim düzeyinin, çocuklarının akademik başarı düzeyleri üzerindeki etkisinin önemli olmadığı belirlenmiştir.

Bernadett Shapiro (1996) tarafından yapılan araştırmada, çocuğun empati düzeyi ile babanın rolü arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda babanın çocuk bakımına katılımıyla erkek çocukların empatisi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Eisenberg (1996), “çocukların empati ile ilişkili tepki verme eğilimlerinin kendi duygusallıkları, tertipleri ve sosyal işlevleriyle ilişkileri” ile ilgili araştırma yapmıştır. Çocukların kreş yaşından ikinci sınıf düzeysine kadar olan dönemdeki duygusal, tertipsel ve sosyal açıdan bireysel farklılıklara olan sempati eğilimleri incelenmiştir. Sempati, öğretmen raporları ve araştırmacının kendisine ait raporlarla değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda; sempatinin nispeten yüksek tertip

düzeyleriyle, öğretmenlerce rapor edilen pozitif duygusallıkla ve genel duygusal yoğunlukla ilişkili olduğu görülmüştür. Erkek çocuklarda sempatinin yüksek sosyal işlev ve üzüntüye duyarlılığı duruma karşı fizyolojik tepki dahil düşük düzeyde negatif duygusallık ile ilişkili çıkmıştır. Vagal tonu, (kalp atışından türetilen bir ölçüt) erkek çocuklarda kendilerini belirttiği sempatiyle pozitif olarak ilişkiliyken, kızlarda ise bu model ters yönde görülmüştür.

Eisenberg (1996), ebeveynlerin çocuklarının olumsuz davranışlarına karşı tepkileri ile çocuklarının sosyal yeterliliği ve rahatlatma davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmada, çocukların sosyal becerileri, popüleriteleri, baş etme becerileri ve bir bebeği rahatlatma sırasındaki kalite ve miktar arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma verilerinden, annenin probleme odaklı davranışlarının çocuğun sosyal davranışları ve baş etme becerisi ile pozitif olarak ilişkili olduğu, ancak annenin önemsememe davranışlarının daha düşük derecede sosyal yeterlilik ve daha yüksek derecede baş etmeyle ilişkili olduğu bulunmuştur. Annelerin duygu odaklı ve problem odaklı tepkilerinin yanı sıra, duygunun ifade edilmesi yönünde çocuklarını desteklemesi, erkek çocuklarını rahatlatma davranışları ile ilişkili bulunmuştur. Ancak, annenin duyguların ifade edilmesini cesaretlendirmesi kızların rahatlatma kalitesi ile orta derecede ilişkili bulunmuştur.

Krevans ve Gibbs (1996), ailelerin uyguladıkları disiplin anlayışının çocukların empati ve pro-sosyal davranışları ile ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma sonunda ailelerin uyguladığı sonuçsal disiplin ile çocukların pro-sosyal davranışları ilişkili görülmüştür. Sonuçsal disiplin uygulayan ailelerin çocuklarının daha empatik, daha empatik çocuklarında daha çok pro-sosyal oldukları görülmüştür.

Şener (1996), dört-beş yaş anaokulu çocuklarında dramatik oyunun ve inşa oyununun bakış açısı alma becerisine etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, dramatik oyun oynayan çocukların ve inşa oyunu oynayan çocukların bakış açısı alma becerilerinde ilerlemeler saptanmıştır. İnşa oyunu oynayan çocukların ilerleme, bilişsel ve duygusal bakış açısı almada dramatik oyun grubundaki ilerleme kadar fazla değildir. Dramatik oyun grubu çocukları, bakış açısı alma becerisinin her üç

boyutunda da diğer iki gruptan daha yüksek puanlar almışlardır. Bilişsel bakış açısı alma puanlarında ve toplam puanlarda dramatik oyun grubu ile diğer iki grup arasında farklılık söz konusudur. Serbest boyama yapan kontrol grubundaki çocukların bakış açısı alma becerilerinde ilerleme görülmemiştir.

Miller (1997), empati ve özgeci davranışın okul öncesi çocuklarında mizaç özellikleri ile ilişkisini incelemiştir. Örnekleme iki-sekiz yaş arasındaki yüksek empati düzeyine sahip 27 çocuk alınmıştır. Çocukların anneleriyle görüşme yoluyla, çocukların okul ve evdeki empati ve yardımseverlik tepki düzeyleri belirlenmiştir. Duygusal olarak olumlu tanımlanan çocukların, empati ve yardımseverlik tepkilerinde de sosyal bireyler olduğu belirlenmiştir.

Önder ve Kamaraj (1998), yaptıkları araştırmada beş ve altı yaş çocuklarının sosyal-duygusal gelişimleri üzerinde eğitici dramanın etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, deney-kontrol grubundaki çocuklara sekiz hafta boyunca hazırlanmış olan eğitici drama programı uygulanmıştır. Verilen eğitim sonunda, eğitici drama programının beş ve altı yaş çocuklarının sosyal-duygusal gelişimlerine olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir.

Young ve diğerleri (1999), “iki yaşındaki çocuklarda davranış ve empati arasındaki ilişkiyi” araştırmışlardır. İki yaşındaki çocukların empati tahmininde bebeklerin ve yürüme yaşındaki çocukların davranışının rolü araştırılmıştır. Çocuğun iki yaşında iken tanımadığı yetişkine karşı gösterdiği çekingenlik duygusu (fakat annesine karşı değil), empati ile negatif ilişkili görülmüştür. Bu sebeple, çekingenlik içeren davranış, küçük çocuklarda tanıdık olmayan kişilerde çocuğun empatisi üzerinde etkilidir. Araştırma bulguları ayrıca; çocuğun empatik özellikler sergileyememe sebebi olarak, erken çocukluk döneminde yetersiz uyarıcıyla karşı karşıya kalmalarının neden olabileceğini de vurgulamıştır.

Köksal’ın (2000) müzik eğitimi alma, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre çocukların empatik becerilerinin ve uyum düzeylerinin incelenmesi üzerine yaptığı çalışma sonucunda, müzik eğitimi alıp almamanın, cinsiyetin ve sınıf

düzeyinin çocukların empatik beceri puanları üzerinde önemli bir farklılığa neden olmadığı; buna karşılık müzik eğitimi almamanın çocukların kişisel ve genel uyum, cinsiyetin ise sadece kişisel uyum puanları üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır.

Van Der Mark ve diğerleri (2002), iki yaşındaki empati gelişimi ile anne-babaya ilişkin duyarlılık, çocukluk korkuları ve güvenli bağlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Örneklem grubu on altı ay ile yirmi iki ay arasındaki ilk çocukları kız olan ailelerden oluşmaktadır. Çalışmada aileler evlerinde ve laboratuvar ortamında gözlenmiştir. Empatik beceri, kız çocuklarının annelerinde ve tanımadıkları kişilerde sıkıntı verici bir duruma karşı gösterdikleri tepkiler yoluyla ölçülmüştür. On ikinci aydan yirmi ikinci aya kadar annenin sıkıntısı karşısında gösterilen empatik beceri artarken, bir yabancı için gösterilen empatik beceri düşmüştür. Gözlemin öncesinde ve gözlem sırasında yapılan çocuk yetiştirme şekline ilişkin ölçümlerin empatik tepkilerle çok düşük bir ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Avcıoğlu (2003) yaptığı çalışmada, işbirlikçi öğrenme yaklaşımına dayalı olarak hazırlanan sosyal beceri öğretim programının, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden dört ve altı yaş çocuklarının dinleme becerilerinin, sözel açıklama becerilerinin ve kişiler arası becerilerinin etkili olup olmadığını ortaya koymak amacıyla planlanmıştır. Yapılan bu araştırma, tek gruplu öntest-sontest gruplu deneysel modele uygun bir çalışmadır. Hedeflenen dinleme becerileri, sözel açıklama becerileri ve kişiler arası becerilerin öğretimini gerçekleştirmek için, işbirlikçi öğrenme yöntemi doğrultusunda öğretim programları gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, işbirlikçi öğrenme yöntemi doğrultusunda geliştirilmiş olan sosyal beceri öğretim programının, öğrencilerin hedeflenen sosyal becerileri öğrenmelerinde etkili olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin uygulama öncesi sosyal beceri ölçeğinden (dört ve altı yaş) aldıkları puanların ortalaması düşük iken, işbirlikçi öğrenme yöntemi doğrultusunda geliştirilmiş olan sosyal beceri öğretim programının gruba uygulanması sonrasında yükselmiştir. Bu sonuç, işbirlikçi öğrenme yöntemi doğrultusunda geliştirilmiş olan sosyal beceri öğretim programının,

okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal becerileri kazanmalarında etkili olduğunu göstermiştir.

Ünal (2003) çalışmasında empatik iletişim eğitiminin okul öncesi çocuğu olan annelerin empatik beceri düzeylerine etkisini incelemiştir. Araştırmaya katılan anneler deney ve kontrol grubu olarak eşit iki gruba ayrılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının son test sonuçlarına göre, deney grubunun empatik beceri düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir gelişme olduğu, kontrol grubunda ise bir gelişme olmadığı saptanmıştır. Deney grubuna uygulanan tekrar test sonucunda da eğitimin etkisinin devam ettiği saptanmıştır.

Yılmaz (2003) tarafından yapılan araştırmada, empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Empati eğitim programı sekiz oturum olarak yapılandırılmış ve farklı duyguları (üzüntü, mutluluk, kızgınlık, korku) tanıyabilme, verilen durumun hangi duyguyu yansıttığını fark edebilme, kendi duygularını tanıyabilme ve ifade edebilme, başka insanların aynı olayda farklı duygular yaşayabileceğini anlayabilme, dinleme becerisini geliştirebilme, empatik tepki verebilmeyi geliştirebilme, empatik tepki verebilmeyi alışkanlık haline getirebilme alt basamaklarından oluşmuştur. Araştırma sonucunda, empati eğitim programının uygulandığı ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerinde, bu programın uygulanmadığı öğrencilerin empatik becerilerine göre anlamlı düzeyde bir artış olduğu saptanmıştır.

Gülay (2004), çalışmasında korunmaya muhtaç ve ailesi yanında yaşayan altı yaş çocuklarının sosyal becerilerini incelemiştir. Sosyal becerilerin gerçekleştirilme sıklığında genel olarak cinsiyetler arasında farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, bir tane beceride (iltifat etme) hem ailesi ile yaşayan hem de korunmaya muhtaç çocuklarda cinsiyet farklılığı görülmüştür. Korunmaya muhtaç çocuklarda bir tane beceride (yardım isteme) cinsiyetler arasında farklılık ortaya çıkmıştır. Ailesi ile yaşayan çocuklarda ise dokuz beceride (konuşmayı başlatma ve sürdürme, dinleme, soru sorma, teşekkür etme, amacına uygun olarak bir işe yoğunlaşma, bağımsız çalışma, küçük gruplarda (iki-beş çocuk) çalışma, (ikna

etme, uzlaşma) cinsiyet farklılığı tespit edilmiştir. Farklılığın bulunduğu becerilerin tamamında, kızlar, erkeklere göre becerileri daha sık kullanmaktadırlar.

Strayer ve Roberts (2004) çalışmalarında, çocukların empati düzeylerinin duygusal faktörlerle ve çocukların sosyal davranışları ile ilişkisini incelemişlerdir. Ayrıca çocuğa ait duygusal faktörlerin, ebeveyne ait faktörlerle (empati, duygusal dışavurum, çocuğun duygusal dışavurumunun desteklenmesi, sıcaklık ve kontrol) ilişkisi belirlenmiştir. Araştırmaya beş ve on üç yaş arasındaki 50 çocuk ve ebeveyni dahil edilmiştir. Çalışmada ebeveynler kendi duygusal özelliklerini ve çocuk yetiştirme biçimlerini anlatırken, çocuklardan da anne-babalarının çocuk yetiştirme biçimlerini tanımlamaları istenmiştir. Araştırma sonucunda, çocuğun yaşının ve ailenin çocuk yetiştirme biçiminin, çocuğa ait duygusal faktörlerin % 32'sini açıkladığı ve bu durumun da çocuğun empati düzeyini güçlü bir şekilde yordadığı belirlenmiştir.

Chen ve diğerleri (2005) çalışmalarında, genel bir durum olarak yaşıt grubu: Çinli çocukların sosyal ve okul adaptasyonu ile anne-baba arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, çocukların anne-baba ile ilişkilerinin, onların okuldaki sosyal davranışları ve okula uyum sağlamadaki etkileri ortaya çıkartmıştır. Anne-babalarıyla ilişkileri iyi olan çocukların sosyal yeterlilik ve sosyal beceri yönünden daha olumlu oldukları görülmüştür.

Shechtman ve Basheer (2005), gruplar arası anlaşmazlıklarda Arap kökenli çocukların saldırganlığını destekleyen kuralcı inanışlar üzerine bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada, sosyal bilgi teorisine (heusmann) dayanılarak, İsrail'deki Arap çocuklarının saldırganlığı (nobag), empatiyi ve gruplar arası kaygılarını destekleyen kuralcı inanışlar incelenmiştir. Araştırma sonucunda, katılımcıların yabancı bir gruptaki bir çocuğa kendi gruplarından birine göre daha çok saldırgan bir tavır almakta oldukları ve kendi gruplarındakilere karşı daha fazla bir empati düzeyi sergilemekte oldukları saptanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Sosyal uyum çocuğun başkalarına ulaşabilme ve onlarla iletişim kurabilme becerisi olarak tanımlanır. Sosyal uyum becerisi, çocuğun toplumla etkileşimde bulunabilmesi ve başarılı bir sosyal yaşam için ön koşul niteliği taşır.

Sosyal uyum ve becerileri, çocukların kişiler arası ilişkilerinden kaynaklanan problemlerle başa çıkabilmelerine ve işbirliği içinde çalışmalarına olanak sağlar. Sosyal uyum ve beceriler yönünden gelişen ve bunu etkili bir şekilde yaşamlarında kullanabilen çocuklar mutlu, huzurlu ve dengeli birer yetişkin olurlar.

Empati, bir başkasının psikolojik durumunu gerçekte onun hissettiğini hissetmeden anlama yeteneği demektir. Empatinin kendinin farkına varmayı ve konuşmadan gözlemlene yeteneğini geliştirdiği ifade edilmektedir. Kişi empati kurduğunda, kendisini başka bir insanın yaşadığı bir yaşam durumunda tasarlar ve onun bu durumdaki rolünü duygusal bir biçimde yaşayarak alır. Bir başkasının rolüne girerek empati kuran kişi, yaşadığı bu deneyim sayesinde kendisini de tanımış ve farkındalığını artırmış olur.

Anne ve babaların empatik becerileri, çocuğun sosyal uyum ve becerilerini etkilemektedir. Anne ve babaların çocuklarının yaşantı veya düşüncesini anlama ve onların duygusal durumunu hissetme, çocuğun sosyal ilişkilerde daha başarılı olmasını sağlar.

Bu doğrultuda çocuklara sosyal uyum ve becerilerin kazandırılması, pekiştirilmesi ve bu becerinin değişik ortamlarda uygulamaya dönüştürülmesinin, çağdaş eğitim yaklaşımını benimseyen ve uygulayan kurumların işlevleri arasında yer aldığı düşünülmektedir.

Çocukların sosyal uyum ve becerilerinin gelişiminde anne-babaların empatik becerileri büyük ölçüde önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmanın temel amacını; okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum ve

becerileri üzerinde anne-babaların empatik becerilerinin etkisinin olup olmadığını ortaya koymak oluşturmaktadır.

2.1. Alt Amaçlar

- 1) Çocukların sosyal uyum becerilerinde;
 - Çocuğun cinsiyeti,
 - Okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi,
 - Anne-babalarının öğrenim durumları,
 - Anne-babalarının yaşı farklılık yaratmakta mıdır?
- 2) Anne-babaların empatik becerilerinde;
 - Çocuğun cinsiyeti,
 - Okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi,
 - Anne-babalarının öğrenim durumları,
 - Anne-babalarının yaşı farklılık yaratmakta mıdır?
- 3) Çocukların sosyal uyum ve becerileri ile anne-babaların empatik becerileri arasında ilişki var mıdır?

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sosyal beceriler, çocuğun sosyal yeterliliği ile ilgili bir konudur. Sosyal beceriler, çocukların sosyal çevrelerinde sorunlarla karşılaşmaksızın; sosyal, fiziksel ve entelektüel gereksinimlerini karşılayabilecekleri özel davranışlar olarak tanımlanabilir. Okul öncesi dönemi çocuğu, ailesi dışındaki toplumla ilk olarak okul öncesi kurumda karşılaşır ve bu karşılaşma ile birlikte sosyal beceriler önem kazanır. Katıldığı bu yeni çevrede çocuk, diğer çocuklarla ve öğretmenlerle ilişkilerinde kullanmak üzere, o zamana kadar ev ortamında fazla gereksinim duymadığı bazı yeni sosyal beceriler edinmek durumundadır. Sosyal yeterlilik; arkadaşlık kurma, başkalarına katılma, diğerlerini anlama ve kendini anlatma gibi belirli sosyal gereklilik konusunda bireyin göstermiş olduğu performans olarak açıklanabilir.

Bir bireyin sosyal yeterliliklerinin sağlıklı olmasının gerekli koşullarından biri, farkındalık geliştirmesidir. Her şeyden önce bireyin kendi varlığının, kendi bedensel ve iç dünyasının farkında olması son derece önemlidir. Bedensel farkındalık, bedensel olarak yapabileceklerini bilmesidir. Diğer yandan farkında olmak; sosyal çevredeki diğer insanların duygularının, düşünce ve gereksinimlerinin bilgisine sahip olmak anlamına gelir ki; bu da, önce başkaları ile daha sorunsuz ilişkiler kurmak ve daha sonrada verimli iş birliği ilişkileri kurabilme için gereklidir. Günümüz koşullarında, bireylerin birbirleri ile iş birliği kurma gerekliliği kaçınılmaz olduğundan, başkalarının da var olduklarını, onları; duygu, gereksinim, gelişme potansiyelleri düşünceleri temelinde kavrayabilen bireylerin, daha verimli, başarılı ve mutlu olabilecekleri kabul edilmektedir.

İletişimde empatinin kullanıldığı durumlarda çocukla yetişkin arasında nitelikli bir ilişkinin kurulduğu, çocukların sahip oldukları olumsuz duygulardan dolayı rahatsız olmalarının engellendiği, sorunlarının çözülmesinin kolaylaştığı ve çocukların anne-babalarının düşüncelerine daha çok değer verdikleri belirtilmektedir.

Anne-baba ve çocuk ilişkilerinde empatik davranışların etkisinin bilinmesi bu konuya daha çok eğilmek gerektiği gerçeğini ortaya koymuştur. Buna göre anne-babaların çocuklarıyla ve çevreleriyle sağlıklı insan ilişkileri kurabilmeleri için empatik iletişim becerilerine ne derece sahip oldukları büyük önem taşır.

Bu bağlamda, çocukların sosyal uyum ve becerileri ile anne-babaların empatik becerileri arasında nasıl bir ilişkinin olduğunun araştırılması; çocuk, aile ve toplum açısından önemli bulunmuştur.

3.1. Varsayımlar

- Öğretmenlerin Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğine, çocuklara ilişkin görüşlerini objektif bir şekilde yansıttıkları varsayılmıştır.
- Anne-babaların empatik becerileri düzeylerini belirlemek için kullanılan “Empatik Beceri Ölçeği-B Formu” (EBÖ-B Formu)’na verdikleri cevapların objektif olduğu varsayılmıştır.

3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

- Araştırma, 2006-2007 yılında Ankara il merkezi Yenimahalle ilçesinde, anasınıfına devam eden altı yaş çocukları ve bu çocukların anne ve babaları ile sınırlandırılmıştır.
- Araştırma, normal gelişim gösteren çocuklarla sınırlandırılmıştır.

3.3. Tanımlar

Empati: Bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir.

Sosyalleşme: Sosyalleşme, çocuğun, grubun kural ve değerlerine uymayı, öğrenmesi bu değerler düzenini benimsemesidir.

Sosyal Beceri: Bireylerin sosyal ortamlarda yeterli bir şekilde davranabilmelerini sağlayan gülümseme, etkileşimi başlatma, problem çözme becerilerini kullanabilme gibi belirli yetenekleridir.

4.YÖNTEM

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne-babalarının empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla 01.09.2006 - 01.05.2007 tarihleri arasında Ankara il merkezinde gerçekleşmiş olup, ilişkisel tarama modeli temel alınarak yapılmıştır.

4.1.Evren ve Örneklem

4.1.1. Evren

Araştırmanın evrenini, 2006-2007 eğitim yılında Ankara il merkezi Yenimahalle ilçesinde bulunan M.E.B. bağlı ilköğretim okulları bünyesindeki anasınıflarına devam eden altı yaşlarındaki 3422 çocuk ve bu çocukların anne-babaları oluşturmaktadır (www.meb.gov.tr/stats/eskiistatistikler.html, 2006).

4.1.2. Örneklem

Zaman, ulaşım ve kontrol güçlükleri nedeniyle evrenin tamamı yerine onu temsilen yansız bir örneklem üzerinde çalışmanın uygun olduğuna karar verilmiştir. Evreni temsil etmede 180 kişilik bir örneklem ($\alpha = 0,99$ güven düzeyi ve 0,05 hoşgörü miktarı ile) yeterli bir büyüklük olduğu kabul edilmiştir (Çıngı, 1994).

Evreni temsil edecek örneklemi oluşturacak 180 çocuğun ve bu çocukların anne-babalarının seçimi ile ilgili olarak yapılan ön çalışmada; Ankara ili Yenimahalle ilçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 2006-2007 eğitim yılında Ankara ili Yenimahalle ilçesinde altı yaş çocuklarının devam ettiği anasınıflarının listesi elde edilmiştir. Elde edilen bu listedeki ilköğretim okulları ile görüşülmüştür ve sınıf sayısı, çocuk sayısı konularında bilgi edinilmiştir. Buna göre tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen; Batıkent İlköğretim Okulu, Göktürk İlköğretim Okulu ve Kardelen

İlköğretim Okulu anasınıflarına (Ek 1) devam eden 180 çocuk ile bu çocukların anne ve babaları örnekleme dahil edilmiştir.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya ilişkin verilerin toplanabilmesi amacıyla; anne-babalara ve çocuğa yönelik genel bilgileri içeren “Genel Bilgi Formu”, çocukların sosyal uyum becerilerini ölçmek amacıyla Ömeroğlu ve Kandır (2005) tarafından geliştirilen “Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği”; anne-babaların empatik beceri düzeylerini belirlemek için ise Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiş olan “Empatik Beceri Ölçeği-B Formu (EBÖ-B Formu)” kullanılmıştır.

4.2.1. Genel Bilgi Formu

Araştırmada çocuklara ve anne-babalarına ilişkin bilgileri toplayabilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Genel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Genel Bilgi Formunda; çocukların cinsiyeti, çocuğun kaç yıldır okulöncesi kuruma devam ettiği, anne babalarının öğrenim durumları, yaşları ve çocuk sayıları ile ilgili bilgiler yer almıştır (Ek 2).

4.2.2. Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği

Ömeroğlu ve Kandır (2005) tarafından geliştirilen ve geçerlik güvenirliği yapılan Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal Uyum olmak üzere üç faktör altında toplanarak oluşturulmuştur.

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği; Faktör 1 Sosyal Uyumla ilgili 18 madde, Faktör 2 Sosyal Uyumsuzlukla ilgili 9 madde ve Faktör 3 Sınırlı Sosyal Uyumla ilgili 5 madde olmak üzere toplam 32 maddeden oluşmuştur. Ölçek dört-on bir yaş aralığındaki çocuklara; anne-babalarından veya öğretmenlerinden bilgi alınarak uygulanmaktadır. Ölçekteki yönergeler, “her zaman”, “bazen”, “hiçbir zaman”

şeklinde cevapların uygunluğuna göre tercih edilerek işaretlenmektedir. Buna göre faktör 1'e ilişkin cevaplar sırasıyla 3, 2, 1; faktör 2'ye ilişkin cevaplar 1, 2, 3 ve faktör 3'e ilişkin cevaplar ise 2, 3, 1 şeklinde puanlanmaktadır.

Ölçeğin geçerlik güvenirliğine ilişkin olarak KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri, .82 olarak hesaplanmış Barlett testi sonuçlarının da anlamlı ($\chi^2=2214,76$, $p<.001$) olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara göre verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. İkinci olarak faktör yapısını incelemek amacıyla döndürülmüş Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. Bu amaçla ilk olarak madde puanları arasındaki korelasyonlara bakılmıştır. Madde puanları arasında hesaplanan korelasyonların genellikle .30 civarında olduğu görülmüştür.

Ayrıca üç faktörden elde edilen puanların güvenirliği için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Alpha değeri faktör 1 için .90, faktör 2 için .77, faktör 3 için .54 ve toplam ölçek için .90'dır. Buna göre ölçek madde toplam puan güvenirliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

4.2.3. Empatik Beceri Ölçeği

Araştırmada, anne-babaların empatik düzeylerini ölçmek amacıyla "Empatik Beceri Ölçeği-B Formu" (EBÖ-B Formu) kullanılmıştır.

Empatik Beceri Ölçeği-B Formu, Dökmen (1988) tarafından aşamalı empati sınıflamasına dayanılarak geliştirilmiş olup, empatinin bilişsel bileşenine ağırlık veren bir ölçme aracıdır. Ölçek günlük yaşamla ilgili altı ayrı psikolojik sorunu içermektedir. Her bir sorun için on iki tepki bulunmaktadır. Deneklerden bu on iki tepkiden dördünü seçmeleri istenmektedir. Deneğin seçtiği tepkilere puanlama anahtarındaki puanlar, her bir alt problem için ayrı ayrı olarak verilir. Bu puanların toplamı, deneğin EBÖ-B Formu'ndan aldığı toplam puanı göstermektedir. Bireyin Empatik Beceri Ölçeği-B Formu'ndan aldığı toplam puan bireyin empatik beceri düzeyini göstermekte ve puan yükseldikçe empatik beceri düzeyi de yükselmektedir.

Her sorunun altında verilen on iki tepkiden biri anlamsızdır ve bu tepkiyi seçen deneğin formu geçersiz sayılmaktadır.

Dökmen, EBÖ-B Formunu, güvenirliğinin ve geçerliğinin incelenmesi amacıyla, altmış üniversite birinci sınıf öğrencisine ve çeşitli kurumlarda çalışan yirmi dört psikologa uygulamıştır. Güvenirlik çalışması için EBÖ-B Formu altmış deneğe iki hafta arayla uygulanmış ve $r=.83$ ($p<.001$) bulunmuştur. Geçerlik çalışmasında, öğrenciler ile psikologlar arasında psikologlar lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($t=8.15$, $p<.001$). Diğer bir geçerlik çalışmasında ise EBÖ-B Formu ile Rol Alma Testi (RAT) arasında ($r=.78$, $p<.001$) düzeyinde ilişki bulunmuştur (Dökmen, 1988).

4.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri Genel Bilgi Formu, Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği ile Empatik Beceri Ölçeği B-Formu ile toplanmıştır.

Araştırmanın uygulanabilmesi için öncelikle, T.C. Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğü'nden örnekleme dahil edilen okullarda verilerin toplanabilmesine dair gerekli izinler alınmıştır. Ölçeklerin belirlenen ilköğretim okullarındaki anasınıflarına uygulanabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı Yenimahalle ilçesine bağlı ilköğretim okullarının müdür ve öğretmenleri ile görüşülerek, çocuklara ve anne-babalarına uygulanacak ölçekler hakkında bilgi verilmiştir.

Genel Bilgi Formunun nasıl doldurulacağı öğretmenlere araştırmacı tarafından açıklanmıştır. Daha sonra form; öğretmenler aracılığıyla anne-babalara ulaştırılmış ve anne-babalar tarafından doldurulan form öğretmenler tarafından araştırmacıya verilmek üzere toplanmıştır.

Sosyal Uyum ve Beceri ölçeğinin amacı ve nasıl uygulanacağı araştırmacı tarafından öğretmenlere açıklanmıştır. Daha sonra araştırmacı, öğretmenler ile görüşerek her çocuk için ayrı ayrı olmak üzere ölçeği uygulamıştır. Empatik Beceri Ölçeği B-Formunun nasıl kullanılacağı yine araştırmacı tarafından okula geldiklerinde anne-babalara açıklanmış ve ölçekleri doldurmaları istenmiştir. Ölçekleri dolduran anne-babalardan öğretmenler aracılığıyla formlar toplanmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından formlarda eksiklik olup olmadığı kontrol edilmiş ve uygulama tamamlanmıştır.

Veriler 2006-2007 eğitim öğretim yılının bahar döneminde toplanmıştır.

4.4. Verilerin İstatiksel Analizi

Anasınıfına devam eden altı yaş çocukları ve anne-babaları için Genel Bilgi Formu aracılığıyla toplanan verilerin analizinde; frekans ve yüzdelik dağılımlar içeren betimsel istatistiklerin yanı sıra, araştırmanın alt problemleri dikkate alınarak, parametrik ve parametrik olmayan istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 15 paket programı yardımı ile değerlendirilmiştir. İki gruplu karşılaştırmalarda Mann-Whitney U testi, ikiden fazla gruplu karşılaştırmalarda Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

- Araştırmada çocukların sosyal uyum becerilerine; çocukların cinsiyetinin ve okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumunun etkili olup olmadığını incelemek için verilerin analizinde Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.
- Çocukların sosyal uyum becerileri üzerinde; anne-baba yaşının ve öğrenim durumunun etkisini incelemek amacıyla Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.
- Anne-babaların empatik becerilerine; çocukların cinsiyetinin ve okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumunun etkili olup olmadığını incelemek için verilerin analizinde Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır.
- Anne-babaların empatik becerileri üzerinde; anne-baba yaşının ve öğrenim durumunun etkisini incelemek amacıyla Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.
- Anne-babaların empatik becerileri ile çocukların sosyal uyum becerileri arasındaki ilişkiye ise korelasyon analizi ile bakılmıştır.
- Uygulanan tüm testlerin değerlendirilmesinde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir ($p < 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olmadığı belirtilmiştir).

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden, altı yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne babalarının empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma ile ilgili olarak toplanan bilgiler değerlendirilerek analiz edilmiş, bulgular tablolar halinde verilmiştir.

5.1. Çocuklara ve anne-babalarına ilişkin genel bilgiler Tablo 1 - Tablo 5 arasında verilmiştir.

5.2. Sosyal uyum ve becerileri ile alt bölümlerine ilişkin bulgular Tablo 6 - Tablo 12 arasında verilmiştir.

5.3. Empatik beceri ölçeğine ilişkin bulgular Tablo 13 - Tablo 19 arasında ve anne-babaların empatik beceri ölçeği puanları ile çocuğun sosyal uyum beceri ölçeği puanları arasındaki ilişkiye ait korelasyon sonuçları ise Tablo 20'de verilmiştir.

5.1. Çocuklara ve Anne-Babalarına İlişkin Genel Bilgiler

Tablo 1’de çocukların cinsiyetlerine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kız	63	35,0
Erkek	117	65,0
Toplam	180	100,0

Tablo 1’e göre, araştırmaya katılan çocukların % 65’inin erkek, % 35’inin ise kız olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de çocukların okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumuna göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 2. Çocukların Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumuna Göre Dağılımı

Okul Öncesi Eğitim Kurumuna		
Gitme Durumu	n	%
Yeni başladı	160	88,9
İki yıl ve daha fazla	20	11,1
Toplam	180	100,0

Tablo 2’de çocukların okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumları incelendiğinde; çocukların % 88,9’unun okul öncesi eğitim kurumuna yeni başladığı ve % 11,1’in iki yıl ve daha fazla süredir devam ettikleri bulunmuştur. Buna göre çocukların çoğunluğunun, okul öncesi eğitim kurumuna ilk defa gittikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3’te çocukların kardeş sayılarına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 3. Çocukların Kardeş Sayılarına Göre Dağılımı

Çocuk Sayısı	n	%
Tek çocuk	40	22,2
İki ve daha fazla çocuk	140	77,8
Toplam	180	100,0

Tablo 3'e göre, anne-babaların % 77,8'inin iki ve daha fazla çocuk, % 22,2'sinin ise tek çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4'te anne ve babaların öğrenim durumlarına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 4. Anne ve Babaların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	Anne		Baba	
	n	%	n	%
İlkokul mezunu	45	25,0	43	23,9
Lise mezunu	92	51,1	54	30,0
Üniversite mezunu	43	23,9	83	46,1
Toplam	180	100,0	180	100,0

Tablo 4'te, annelerin % 51,1'inin lise mezunu, % 25'inin ilkokul mezunu, % 23,9'unun üniversite mezunu; babaların % 46,1'inin üniversite mezunu, % 30'unun lise mezunu, % 23,9'unun ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında, annelerin çoğunluğunun lise mezunu, babaların çoğunluğunun ise üniversite mezunu olduğu söylenebilir.

Tablo 5'te anne-babaların yaşlarına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 5. Anne ve Babaların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	Anne		Baba	
	n	%	n	%
26–30 yaş	59	32,8	65	36,1
31–35 yaş	83	46,1	85	47,2
36–40 yaş	38	21,1	30	16,7
Toplam	180	100,0	180	100,0

Tablo 5'e göre annelerin % 46,1'inin 31-35 yaş, % 32,8'inin 26–30 yaş, % 21,1'nin 36–40 yaş grubu arasında olduğu; babaların ise % 47,2'sinin 31–35 yaş, % 36,1'inin 26–30 yaş, % 16,7'sinin 36–40 yaş grubu arasında olduğu bulunmuştur.

5.2. Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği İle Alt Bölümlerine İlişkin Bulgular

Tablo 6’da çocukların sosyal uyum ve beceri puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalar verilmiştir.

Tablo 6. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Puanlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

Ölçek	n	$\bar{X}$	Median	ss	Minimum	Maximum
Sosyal uyum	180	50,91	52	4,28	41	57
Sosyal uyumsuzluk	180	15,47	15	3,77	8	22
Sınırlı sosyal ilişki	180	11,12	11	2,11	7	15
SUBÖ Toplam	180	77,49	77	6,84	64	92

Tablo 6’da çocukların sosyal uyum ve becerilerine göre; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktörleri puanları verilmiştir.

Sosyal Uyum alt faktörü puan ortalamasının ($\bar{X}$ =50,91), minimum puanı (Min.=41), maximum puanı (Max.=57) arasında olduğu, Sosyal Uyumsuzluk alt faktörü puan ortalamasının ($\bar{X}$ =15,47), minimum puanı (Min.=8), maximum puanı (Max.=22) arasında olduğu, Sınırlı Sosyal İlişki alt faktörü puan ortalamasının ise ($\bar{X}$ =11,12), minimum puanı (Min.=7), maximum puanı (Max.=15) arasında değiştiği görülmektedir.

Sosyal Uyum Beceri Ölçeği toplam puan ortalamasının ($\bar{X}$ =77,49) olduğu, minimum puan (Min.=64) ile maximum puan (Max.=92) arasında değiştiği bulunmuştur.

Tablo 7’de çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyetlerine göre Mann-Whitney U Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyetlerine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Sıra Ort.	M.W. U	p
Sosyal uyum	Kız	63	49,4	49	4,8	37	56	86,2	3412	0,410
	Erkek	117	50,1	51	4,7	40	59	92,8		
Sosyal uyumsuzluk	Kız	63	14,4	15	3,8	9	22	84,4	3303	0,249
	Erkek	117	15,2	15	3,9	8	22	93,8		
Sınırlı sosyal ilişki	Kız	63	10,9	11	1,9	8	15	90,2	3669,5	0,961
	Erkek	117	10,9	11	2,2	7	15	90,6		
SUBÖ Toplam	Kız	63	76,5	75	6,5	64	92	83,5	3247,5	0,187
	Erkek	117	78,0	78	7,0	64	92	94,2		

*p<0,05

Tablo 7’de çocukların cinsiyetlerine göre; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ile toplam puanlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$ Mann-Whitney U Testi).

Sosyal Uyum alt faktörü puanları bakımından verilen cevaplara göre; erkek çocukların puan sıra ortalamasının 92,8, kız çocukların puan sıra ortalamasının ise 86,2 olduğu görülmektedir. Erkek çocuklar ve kız çocuklar arasında Sosyal Uyum alt faktör puanları bakımından anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Sosyal Uyumsuzluk alt faktörü puanlarına bakıldığında; erkek çocukların puan sıra ortalamasının 93,8 ve kız çocukların puan sıra ortalamasının 84,4 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre erkek çocukların ve kız çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sınırlı Sosyal İlişki alt faktörü puanları bakımından ise; erkek çocukların puan sıra ortalamasının 90,6 ve kız çocukların puan sıra ortalamasının 90,2 olduğu bulunmuştur. Buna göre erkek çocuklar ve kız çocuklar arasında Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanları incelendiğinde ise; erkek çocukların puanlarının sıra ortalaması 94,2 ve kız çocukların puanlarının sıra ortalaması 83,5'tir. Buna göre, erkek çocuklar ve kız çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanları açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Kurt (2007)'un, "okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden beş-altı yaş çocuklarının sosyal uyum ve becerilerine proje yaklaşımı eğitim programlarının etkisi"ni incelediği araştırma bulgularına bakıldığında; çocukların cinsiyetlerine göre sosyal uyum becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 7'de çocukların sosyal uyum ve becerilerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu sonuç Kurt'un araştırma sonucunda verilen sosyal uyum ve beceride cinsiyetin etkili olmaması sonucu ile paralellik göstermektedir. Bu paralelliğin nedeni, çocukların sosyal uyum ve becerilerinin cinsiyet farklılığından ziyade yaşantı / deneyim farklılıklarından kaynaklanması durumu ile açıklanabilir.

Tablo 8'de Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinden aldıkları puanların okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumuna göre Mann-Whitney U Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinden Aldıkları Puanların Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Kurumuna										
Ölçek	Devam Etme Durumu	n	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Sıra Ort.	M.W.U	p
Sosyal Uyum	Yeni Başladı	160	49,2	49,5	4,6	37	56	82,5	314	0,000*
	İki yıl ve daha fazla	20	55,3	55	1,6	53	59	154,8		
Sosyal Uyumsuzluk	Yeni Başladı	160	15,4	15	3,7	8	22	97,7	452,5	0,000*
	İki yıl ve daha fazla	20	10,9	11	1,6	9	15	33,1		
Sınırlı Sosyal İlişki	Yeni Başladı	160	10,9	11	1,6	9	15	94,4	969	0,004*
	İki yıl ve daha fazla	20	9,6	9	1,5	7	12	59,0		
SUBÖ Toplam	Yeni Başladı	160	76,53	77	6,9	64	92	91,5	1041	0,041*
	İki yıl ve daha fazla	20	75,49	76	6,6	67	88	82,3		

*p<0,05

Tablo 8’de okul öncesi eğitime devam etme süresine göre; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktörü puanları ve toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p=0,000<0,05$).

Sosyal Uyum alt faktörü puanları incelendiğinde; okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre ile devam eden çocukların puan sıra ortalamasının 154,8 ve okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların puan sıra ortalamasının ise 82,5 olduğu bulunmuştur. Okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden çocuklar ile okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocuklar arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p=0,000<0,05$). Okul öncesi eğitim kurumuna uzun süre devam eden çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları anlamlı derecede yüksek çıkmıştır.

Sosyal Uyumsuzluk alt faktörü puanları bakımından verilen cevaplar incelendiğinde; okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların puan sıra ortalamasının 97,7 ve okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla devam eden çocukların puan sıra ortalamasının ise 33,1 olduğu görülmektedir. İki yıl ve daha fazla süre okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları anlamlı derecede düşük görülmektedir ($p=0,000<0,05$).

Sınırlı Sosyal İlişki alt faktörü puanları bakımından; okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların puanlarının sıra ortalaması 94,4 ve okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden çocukların puanlarının sıra ortalaması ise 59,0’dır. İki yıl ve daha fazla süre okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklarda Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları anlamlı derecede düşük görülmektedir ($p=0,004<0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı incelendiğinde; okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların puan sıra ortalamasının 91,5 ve okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden çocukların puan sıra ortalamasının ise 82,3 olduğu bulunmuştur. Okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden çocuklar ile okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan

çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı iki yıl ve daha fazla okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklara göre daha yüksek çıkmıştır ($p=0,041<0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanına bakıldığında; okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların, iki yıl ve daha fazla okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklara göre daha yüksek puan almış oldukları görülmektedir. Bunun nedeni; Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğinin, üç alt faktörünün ikisinde (Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki) okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların daha yüksek puan almaları sonucu bu şekilde etkilemiş olabilir.

Tuğrul (1992), anaokulu eğitimi alan ve almayan çocukların ilkokul birinci sınıftaki akademik başarı ve ruhsal uyum davranışlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda, anaokuluna devam etme süresi uzadıkça ruhsal uyum problemlerinin görülme oranının azaldığı sosyal yönden olumlu davranışların arttığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 8'den de anlaşıldığı gibi; çocukların okul öncesi eğitim kurumlarına devam etme süresi uzadıkça sosyal uyum ve beceri düzeylerinin de olumlu yönde arttığı görülmektedir. Bu sonuç Tuğrul'un araştırma sonucunu desteklemektedir. Buna göre, okul öncesi eğitim kurumuna uzun süre devam eden çocukların akran gruplarıyla sürekli iletişim halinde olmaları, kendi benliğini ve başkalarının benliğini daha iyi anlamaları, karşılıklı etkileşim ile kişiler arası sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerini arttırmaları ve özsaygılarını daha fazla geliştirme imkanına sahip olmalarından dolayı uzun süre okul öncesi eğitim kurumuna devam etmenin etkisi olumlu yönde ortaya çıkmış olabilir.

Tablo 9'da annelerin öğrenim durumlarına göre Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği puanının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 9. Annelerin Öğrenim Durumuna Göre Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Ölçek	Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Sıra Ort.	Ki- Kare	Sd	p	İkili Karşılaştırma
Sosyal Uyum	İlkokul mezunu	45	47,8	47	4,4	40	55	66,8	12,6	2	0,002*	1-2
	Lise mezunu	92	50,5	51	4,7	40	58	97,8				
	Üniversite mezunu	43	50,7	52	4,7	37	59	99,8				1-3
Sosyal Uyumsuzluk	İlkokul mezunu	45	15,2	15	3,7	9	22	95,2	3,9	2	0,142	
	Lise mezunu	92	15,2	15	3,9	8	22	94,6				
	Üniversite mezunu	43	14,0	12	3,9	9	22	76,9				
Sınırlı Sosyal İlişki	İlkokul mezunu	45	11,0	11	1,9	8	15	92,2	2,3	2	0,317	
	Lise mezunu	92	11,1	11	2,3	7	15	94,5				
	Üniversite mezunu	43	10,5	10	2,0	8	15	80,3				
SUBÖ	İlkokul mezunu	45	76,91	77	6,67	64	90	86,7	1,3	2	0,528	
	Lise mezunu	92	78,11	77	6,76	64	92	94,8				
Toplam	Üniversite mezunu	43	76,79	75	7,21	64	92	85,4				

*P<0,05

Tablo 9 incelendiğinde, annesi ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri ölçeğindeki Sosyal Uyum boyutuna verilen cevaplar bakımından anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Sosyal Uyum alt faktörü puanları bakımından verilen cevaplar incelendiğinde; annesi lise mezunu olan çocukların puan sıra ortalamasının 97,8 ve annesi ilkokul mezunu olan çocukların puan sıra ortalamasının ise 66,8 olduğu bulunmuştur. Annesi lise mezunu olan çocukların, annesi ilkokul mezunu olan çocuklara göre Sosyal Uyum alt faktör puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,002<0,05$).

Annesi üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puan sıra ortalaması 99,8 ve annesi ilkokul mezunu olan çocukların puan sıra ortalaması ise 66,8'dir. Annesi üniversite mezunu olan çocuklar ile annesi ilkokul mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Annesi üniversite mezunu olan çocukların, annesi ilkokul mezunu olan çocuklara göre Sosyal Uyum alt faktör puanları daha yüksek çıkmıştır ($p<0,05$).

Annesi lise mezunu ve üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$).

Annelerin öğrenim durumuna göre, çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından, annesi lise mezunu olan çocukların puan sıra ortalamasının 94,8; annesi ilkokul mezunu olan çocukların puan sıra ortalamasının 86,7 olduğu ve annesi üniversite mezunu olan çocukların puan sıra ortalaması ise 85,4 olarak bulunmuştur. Annesi ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Yılmaz (2000) “eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne baba tutumu ile çocukların, ergenlerin ve gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkileri”ni incelediği araştırma sonucunda; annenin öğrenim düzeyi arttıkça çocukların benlik algısı ve sosyal yönden kendilerini daha olumlu algıladıkları tespit edilmiştir.

Sarı (2007), anasınıfına devam eden beş-altı yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisi’ni incelemiştir. Araştırma sonucunda, annelerin öğrenim düzeyinin artması ile birlikte çocukların sosyal uyumlarının arttığı, düşmesi ile birlikte sınırlı sosyal uyumun görüldüğü belirtilmiştir.

Tablo 9’da ise; annelerin öğrenim düzeyi yükseldikçe, çocukların sosyal uyum ve becerilerinin de yükseldiği bulunmuştur. Yılmaz ve Sarı tarafından yapılan araştırma sonuçlarında da annenin öğrenim düzeyi yükseldikçe, çocukların sosyal uyum ve becerilerinin yükseldiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuç araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Buna göre, eğitim alan annelerin çocuk gelişimi ve eğitimi konularında daha bilinçli olmaları, yapılan etkinliklere çocuklarıyla birlikte katılmaları, aile katılım çalışmalarında daha çok yer alarak çocuklarının kendilerini daha güvenli hissetmelerini sağlamaları ve çocuklarını sosyal uyum ve beceriler yönünden destekleyici tavır takınmaları, sonucu etkilemiş olabilir.

Tablo 10’da babaların öğrenim durumuna göre Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği puanının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 10. Babaların Öğrenim Durumuna Göre Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Ölçek	Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}$	Median	ss	Mi			Ki-Kare	Sd	p	İkili Karşılaştırma
						n.	Max.	Sıra Ort.				
Sosyal Uyum	İlkokul mezunu	43	49,3	48,0	4,4	41,	56,0	84,8	10,0	2	0,007	2-3
	Lise mezunu	54,0	48,4	47,5	4,9	40,	56,0	75,5				
	Üniversite mezunu	83,0	51,0	53,0	4,6	37,	59,0	103,2				
Sosyal Uyumsuzluk	İlkokul mezunu	43	15,0	15,0	3,8	9,0	22,0	91,6	9,5	2	0,009	2-3
	Lise mezunu	54,0	16,0	16,0	3,3	9,0	22,0	107,1				
	Üniversite mezunu	83,0	14,2	13,0	4,1	8,0	22,0	79,2				
Sınırlı Sosyal İlişki	İlkokul mezunu	43	10,9	11,0	2,1	8,0	15,0	89,3	4,1	2	0,132	
	Lise mezunu	54,0	11,4	11,0	2,0	8,0	15,0	101,8				
	Üniversite mezunu	83,0	10,7	10,0	2,2	7,0	15,0	83,8				
SUBÖ Toplam	İlkokul mezunu	43	76,5	74	6,9	64	90	83,0	1,7	2	0,425	
	Lise mezunu	54,0	78,2	78,5	6,6	64	92	96,8				
	Üniversite mezunu	83,0	77,5	76	7,0	64	92	90,3				

*P<0,05

Tablo 10 incelendiğinde, babası ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeğindeki Sosyal Uyum faktörüne verilen cevaplara bakıldığında istatistiksel açıdan anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$, kruskal-wallis testi).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmemiştir ($p > 0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında istatistiksel anlamda bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Sosyal Uyum alt faktör puanları incelendiğinde, babası üniversite mezunu olan çocukların puan sıra ortalamasının 103,2 ve babası lise mezunu olan çocukların puan sıra ortalamasının ise 75,5 olduğu tespit edilmiştir. Babası üniversite mezunu olan çocuklar ile babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Babası üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları, babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanlarına göre daha yüksek çıkmıştır ($p = 0,007 < 0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p > 0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası üniversite mezunu olan çocukların, Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları arasında anlamlı derecede bir farklılık görülmemiştir ($p > 0,05$).

Babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarının sıra ortalamasının 107,1 ve babası üniversite mezunu olan çocukların puanlarının sıra ortalamasının 79,2 olduğu görülmektedir. Babası lise mezunu olan çocuklar ile

babası üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarının, babası üniversite mezunu olan çocukların puanlarına göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,009<0,05$).

Babaların öğrenim durumuna göre, çocukların Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$ kruskall-wallis testi).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından; babası ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$ kruskall-wallis testi).

Akkuş (2005)’un, “ilkokul beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerinin özsaygı ve denetim odağı ile ilişkisi”ni incelediği araştırmasında; öğrenim düzeyi yüksek olan babaların çocuklarının sosyal uyum ve becerilerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 10’da; babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe, çocukların sosyal uyum ve becerilerinin de yükseldiği görülmektedir. Akkuş’un araştırma bulgusu, araştırma sonucunu desteklemektedir. Bu bağlamda, günümüzde öğrenim düzeyi yüksek olan babaların çocuk gelişimi konusunda bilinçli olmaları, etkinliklere daha istekli katılmaları, geleneksel baba rolünden uzaklaşıp çocukları tanımaya yönelik etkinliklere ve eğitim gereksinimlerine önem vermeleri, çocuklarıyla daha çok zaman geçirmeleri gibi unsurların sonucu etkilemiş olabileceği söylenebilir.

Tablo 11’de annelerin yaşlarına göre çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği puanının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 11. Annelerin Yaşlarına Göre Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	$\bar{X}$	Medyan	ss	Min	Max	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	İkili Karşılaştırmalar
Sosyal Uyum	26–30 yaş	59	49,7	50	5,3	37	58	90,8	1	0,621	-
	31–35 yaş	83	50,2	51	4,6	40	59	93,4			
	36–40 yaş	38	49,3	49,5	4,4	41	56	83,5			
Sosyal Uyumsuzluk	26–30 yaş	59	14,7	13	4,2	9	22	86,4	3	0,221	-
	31–35 yaş	83	14,6	15	3,7	8	22	87,4			
	36–40 yaş	38	15,8	16	3,5	9	22	103,5			
Sınırlı Sosyal İlişki	26–30 yaş	59	10,5	10	2,0	7	14	80,3	3,5	0,174	-
	31–35 yaş	83	11,2	11	2,2	7	15	96,2			
	36–40 yaş	38	11,1	11	2,2	8	15	94,0			
SUBÖ Toplam	26–30 yaş	59	77,1	76	7,3	64	90	88,4	0,18	0,909	-
	31–35 yaş	83	77,7	78	6,7	64	92	92,2			
	36–40 yaş	38	77,6	75	6,5	68	92	90,2			

*p<0,05

Tablo 11’de annelerin yaşlarına göre çocukların; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$ Kruskall-Wallis testi).

Sosyal Uyum alt faktör puanları bakımından verilen cevaplar incelendiğinde; annesi 31-35 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının 93,4 olduğu, annesi 26–30 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının 90,8 olduğu ve annesi 36–40 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının ise 83,5 olduğu bulunmuştur. Annesi 26–30 yaş grubu, 31–35 yaş grubu, 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarına göre; annesi 36–40 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalaması 103,5, annesi 31-35 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalaması 96,2 ve annesi 26–30 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalaması ise 80,3’tür. Annesi 26–30 yaş grubu, 31-35 yaş grubu ve 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanlarına göre; annesi 36–40 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının 94,0, annesi 31-35 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının 92,2 olduğu ve annesi 26–30 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının ise 88,4 olduğu bulunmuştur. Annesi 26–30 yaş grubu, 31-35 yaş grubu ve 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından incelendiğinde; anne yaş gruplarına göre çocukların sosyal uyum ve becerileri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0,05$).

Annelerin yaşlarının çocukların sosyal uyum ve becerilerine etkisine bakıldığında, anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgular ışığında, annelerin yaşının, çocukların sosyal uyum ve becerileri üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Tablo 12’de babaların yaşlarına göre çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği puanının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 12. Babaların Yaşlarına Göre Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Sıra Ort.	Ki-Kare	Sd	p	İkili Karşılaştırmalar
Sosyal Uyum	26-30	65	49,8	50	5,2	37	58	91,6	0,352	2	0,838	
	31-35	85	50,0	51	4,5	40	59	91,4				
	36-40	30	49,3	49	4,6	41	56	85,4				
Sosyal Uyumsuzluk	26-30	65	14,3	13	4,0	9	22	81,8	8,074	2	0,018	1-3 2-3
	31-35	85	14,8	15	3,8	8	22	88,9				
	36-40	30	16,6	18	3,3	9	22	114,0				
Sınırlı Sosyal İlişki	26-30	65	10,5	10	1,9	7	14	82,0	2,902	2	0,234	
	31-35	85	11,2	11	2,2	7	15	96,3				
	36-40	30	11,1	11	2,3	8	15	92,7				
SUBÖ TOPLAM	26-30	65	76,7	76	7,1	64	90	85,4	1,524	2	0,466	
	31-35	85	77,7	78	6,7	64	92	91,3				
	36-40	30	78,7	77,5	6,7	68	92	99,3				

*p<0,05

Tablo 12’de babaların yaşlarına göre çocukların; Sosyal Uyum ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$ Kruskal-Wallis testi).

Sosyal Uyum alt faktör puanları incelendiğinde; babası 26-30 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının 91,6, babası 31-35 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının 91,4 ve babası 36-40 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalamasının ise 85,4 olduğu bulunmuştur. Babası 26-30 yaş grubu, 31-35 yaş grubu ve 36-40 yaş grubunda olan çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanlarına göre; babası 31-35 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalaması 96,3, babası 36-40 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalaması 92,7 ve babası 26-30 yaş grubunda olan çocukların puan sıra ortalaması ise 82,0’dır. Babası 26-30 yaş grubu, 31-35 yaş grubu, 36-40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$).

Babaların yaşlarına göre çocukların; Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p=0,018<0,05$ Kruskal-Wallis testi).

26-30 yaş grubu ile 36-40 yaş grubu arasında olan babaların çocuklarının sosyal uyumsuzluk alt faktör puanları açısından anlamlı derecede farklılık görülmektedir. 36-40 yaş grubundaki babaların çocuklarının sosyal uyumsuzluk alt faktör puan sıra ortalaması 114,0 ve 26-30 yaş grubundaki babaların çocuklarının puan sıra ortalaması ise 81,8’dir. Buna göre 36-40 yaş grubundaki babaların çocuklarının Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları daha yüksek görülmektedir ($p<0,05$).

31-35 yaş grubu ile 36-40 yaş grubu arasında olan babaların çocuklarının Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları açısından anlamlı derecede farklılık görülmektedir ($p<0,05$). 36-40 yaş grubundaki babaların çocuklarının Sosyal

Uyumsuzluk alt faktör puan sıra ortalaması 114,0 ve 31-35 yaş grubundaki babaların çocuklarının puan sıra ortalaması 88,9 olarak bulunmuştur. 36-40 yaş grubundaki babaların çocuklarının Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları daha yüksek görülmektedir ($p<0,05$).

Sosyal Uyum Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından; baba yaş gruplarına göre çocukların sosyal uyum becerileri arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Sarı (2007), “Anasınıfına devam eden beş-altı yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisi”ni incelemiştir. Araştırma sonucunda, çocuklarının sosyal uyum ve beceri puanları ile baba yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Baba yaş grupları yükseldikçe çocukların sosyal uyumsuzluk puanları artmaktadır.

Tablo 12’de; çocukların sosyal uyum ve beceri puanları ile baba yaş grupları arasında farklılık olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, orta yaş grubu babaların çocuklarının sosyal uyumsuzluk puanları artmaktadır. Bu sonuç Sarı’nın araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Buna göre, 36-40 yaş grubunda olan babaların, yoğun çalışma yaşamında olmaları nedeniyle çocuklarına daha az zaman ayırmaları ve değişmekte olan baba rolüne uyum sağlamakta zorlanmaları bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Sürekli bir değişimin yaşandığı günümüz toplumlarında kültürel yapıdaki değişimler babalık rollerini de değişime uğratmaktadır. Baba olma kavramını değişime uğratan ve babanın çocuğun eğitimindeki rolüne ilgisinin artmasına yol açan pek çok etken vardır. Bunlar; çalışan anne sayısının artması, kadının tam gün dışarıda çalışması, özellikle batılı toplumlarda daha çok sayıda boşanmış erkeğin tek başlarına çocuklarının bakım ve eğitim sorumluluğunu üstlenmeleri, geleneksel aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesi ve çekirdek aile içindeki bireylere düşen rol ve sorumlulukların değişmesi olarak görülmektedir (Tezel Şahin, 2007). Genç yaşta olan babaların, geçmiş dönemlere nazaran değişmekte olan baba rolüne daha rahat uyum sağlamaları ve çocukları ile en az anneler kadar ilgili olmaları da bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir.

5.3. Empatik Beceri Ölçeği Puanına İlişkin Bulgular

Tablo 13'te Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları açısından Mann-Whitney U Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 13. Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanları Açısından Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	n	$\bar{X}$	Median	EBÖ			Sıra Ort.	M.W.U	p
				SS	Min.	Max.			
Anne	180	137,7	140	17,2	102	179	195,0	13598	0,008*
Baba	180	131,5	121,0	21,4	112	182	166,1		

*p<0,05

Tablo 13'e göre, anne-babalar arasında Empatik Beceri Ölçeği puanları açısından anlamlı farklılık görülmektedir ($p=0,008<0,05$ Mann-Whitney U testi).

Annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları sıra ortalaması 195,0 ve babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları sıra ortalaması 166,1 olarak bulunmuştur. Buna göre, annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları, babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarına göre anlamlı derecede yüksek görülmektedir.

Ceyhan (1993), annelerin, babaların empatik eğilim düzeyleri üzerinde bazı değişkenlerin etkisinin belirlenmesi amacı ile yaptığı araştırmasında, ortaokul öğrencilerinin anne ve babalarına “empatik eğilim ölçeği” uygulamıştır. Araştırma sonucunda, annelerin empatik eğilim düzeylerinin babalara oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 13'te annelerin empatik beceri düzeylerinin yüksek çıkması Ceyhan'ın araştırma sonucuyla paralellik göstermektedir.

Bunun nedeni olarak; annelerin çocukları ile daha uzun süreli etkileşim içinde olmaları, böylece onların olaylar karşısında verdikleri tepkileri daha iyi gözlemlemeleri, gelişim dönemlerinde geçirdikleri evreleri babalara göre daha yakından takip etmeleri, babalara göre çocuklara karşı daha anlayışlı ve sabırlı davranmaları, küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklarına duygularını göstermemeleri öğretilirken kız çocukları bu konuda daha rahat olmalarından dolayı ileride anne ve baba oldukları zamanda bu kimliklerini ön plana aldıkları düşünülebilir.

Tablo 14'te çocukların cinsiyetlerine göre anne-babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları Mann-Whitney U Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 14. Çocukların Cinsiyetlerine Göre Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanları Mann-Whitney U testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Sıra Ort.	M.W.U	P
Anne	Kız	63	140,7	137	20,1	102	179	76,5	2804,5	0,007*
EBO	Erkek	117	136,0	140	15,3	102	179	98,0		
Baba	Kız	63	127,8	121	16,4	112	182	85,7	3381	0,353
EBO	Erkek	117	133,4	121	23,4	112	182	93,1		

*p<0,05

Tablo 14'e bakıldığında, erkek çocukların annelerine ait Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 98,0 ve kız çocukların annelerine ait Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 76,5 olarak bulunmuştur. Erkek çocukların annelerine ait Empatik Beceri Ölçeği puanları, kız çocuklarının annelerine ait Empatik Beceri Ölçeği puanlarına göre anlamlı derecede yüksek görülmektedir ($p=0,007<0,05$).

Erkek çocukların babalarına ait Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 93,1 ve kız çocukların babalarına ait Empatik Beceri Ölçeği puan sıra

ortalaması ise 85,7'dir. Erkek çocukların babalarına ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ve kız çocuklarının babalarına ait Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Bu sonuç, psikanalitik kurama göre, erkek çocuğun annesini sahiplenme ve babasını saf dışı etme konusunda beslediği duygu, düşünce, dürtü ve fantezilerin toplamı olarak tanımlanan oedipus kompleksi ile açıklanabilir. Bu durumun farkında olan anne; erkek çocuğuna karşı daha empatik yaklaşma eğiliminde olmaktadır. Yine bu döneme ait olan bir başka farklılığa da bakacak olursak; kız çocuklarının genel olarak duygu ve düşüncelerini erkek çocuklara göre daha rahat ifade ettiklerini ve bu nedenle de annelerin, erkek çocuklarını anlayabilmek için onlarla daha çok empati kurmaya çalışmalarından kaynaklanmış olabilir.

Tablo 15’te çocukların okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumuna göre anne-babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarının Mann-Whitney U Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 15. Çocukların Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumuna Göre Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Gitme Durumu	n	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Sıra Ort.	M.W.U	p
Anne	Yeni Başladı	160	136,0	140	16,5	102	179	87,3		
EBO	İki yıl ve daha fazla	20	151,1	140	17,4	137	179	116,2	1085,5	0,017*
Baba	Yeni Başladı	160	132,4	121	21,4	112	182	91,7		
EBO	İki yıl ve daha fazla	20	127,9	121	23,3	112	182	81,1	1411,5	0,383

*p<0,05

Tablo 15 incelendiğinde; çocukların okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumuna göre annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarında anlamlı derecede farklılık görülmektedir ($p<0,05$).

Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının 116,2 ve çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının ise 87,3 olduğu bulunmuştur. Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksek görülmektedir ($p=0,017<0,05$).

Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 91,7 çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 81,1'dir. Buna göre, çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Tablo 15'te çocuğu daha uzun süre okul öncesi eğitim kurumuna devam eden annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarının, çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan annelerinin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından yüksek olmasının nedeni, bu annelerin çocuklarının okul öncesi eğitim kurumuna uzun süre devam etmelerinden dolayı annelerin daha fazla okul-aile işbirliği deneyimi geçirmeleri, etkinliklere ve aile katılım çalışmalarına uzun süredir katılıyor olmaları, çocuklarının programlarında aktif olarak rol almaları, çocuk gelişiminde daha fazla bilgi ve beceriye sahip olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Çocukların okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi ile babaların empatik becerileri arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 16’da Annelerin öğrenim durumlarına göre Empatik Beceri Ölçeği puanlarının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 16. Annelerin Öğrenim Durumuna Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

								Sıra	Ki-	İkili			
Anne Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Ort.	Kare	Sd	p	Karşılaştırma		
Anne EBO	İlkokul mezunu	45	131,6	137	12,8	102	141	63,6				1-2	
	Lise mezunu	92	134,7	140	17,3	102	179	86,6				1-3	
	Üniversite mezunu	43	150,3	140	15,1	140	179	127,0	34,7	2	0,000*	2-3	

*p<0,05

Tablo 16'ya göre; ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan anneler arasında Empatik Beceri Ölçeği puanları açısından anlamlı farklılık görülmektedir ($p < 0,05$, Kruskal-Wallis testi).

Lise mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 86,6 ve ilkokul mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 63,6'dır. Lise mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile ilkokul mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Buna göre; lise mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksek görülmektedir ($p = 0,000 < 0,05$).

Üniversite mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 127,0 ve ilkokul mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının ise 63,6 olduğu bulunmuştur. Üniversite mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile ilkokul mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Buradan yola çıkarak; üniversite mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları, ilkokul mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek bulunmuştur ($p = 0,000 < 0,05$).

Üniversite mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 127,0 ve lise mezunu grubundaki annelerin puan sıra ortalaması ise 86,6'dır. Üniversite mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile lise mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Üniversite mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksek bulunmuştur ($p = 0,000 < 0,05$).

Uçmaz ve Halıcıoğlu (2004), annelerin empatik beceri düzeyleri ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya anasınıfına devam eden çocuklar ve anneleri dahil edilmiştir. Araştırmada “empatik beceri ölçeği-b formu” ve “Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda,

anne empatik beceri düzeyinin, anne öğrenim düzeyi üzerinde anlamlı bir fark yarattığı bulunmuştur.

Tablo 16'dan da anlaşıldığı gibi; annelerin öğrenim düzeyi yükseldikçe, empatik beceri puanları da yükselmektedir. Uçmaz ve Halıcıoğlu da anne empatik beceri düzeyinin, anne öğrenim düzeyi üzerinde anlamlı bir fark yarattığını ortaya koymuştur. Bu sonuç araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Annelerin öğrenim düzeyi arttıkça çocukların sosyal uyum becerilerinin arttığı, annelerin öğrenim düzeyi düştükçe çocukların sınırlı sosyal uyum becerileri gösterdiği ortaya çıkmıştır. Annelerin yüksek empatik beceri davranışı sergilemelerinin nedeni; annelerin öğrenim düzeyleri arttıkça, bilgilerinin ve sosyal ilişkilerinin artması, öğrenim durumlarının insanları anlamak için empati kurma yeteneklerini geliştirmelerine katkı sağlaması, çok boyutlu insan ilişkileri içinde bulunmaları ve daha bilinçli olmaları şeklinde düşünülebilir.

Tablo 17. Babaların öğrenim durumlarına göre Empatik Beceri Ölçeği puanlarının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 17. Babaların Öğrenim Durumlarına Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

								Sıra	Ki-			İkili
Öğrenim Durumu		n	$\bar{X}$	Median	ss	Min.	Max.	Ort.	Kare	Sd	p	Karşılaştırma
Baba EBO	İlkokul mezunu	43	122,2	116,0	12,3	112,0	151,0	71,3				
	Lise mezunu	54	133,6	126,5	22,3	112,0	182,0	95,3				1-2
	Üniversite mezunu	83	134,9	132,0	23,2	112,0	182,0	97,3	8,0	2	0,018	1-3

*p<0,05

Tablo 17 incelendiğinde; ilkokul mezunu , lise mezunu üniversite mezunu olan babalar arasında Empatik Beceri Ölçeği puanları açısından anlamlı farklılık görülmektedir ($p<0,05$, Kruskall-Wallis testi).

Lise mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının 95,3 ve ilkokul mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının ise 71,3 olduğu tespit edilmiştir. Lise mezunu grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile ilkokul mezunu grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede bir farklılık görülmektedir. Lise mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ilkokul mezunu olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanından daha yüksek görülmektedir ($p=0,018<0,05$).

Üniversite mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları sıra ortalaması 97,3 ve ilkokul mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 71,3'tür. Üniversite mezunu grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile ilkokul mezunu grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Üniversite mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ilkokul mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek bulunmuştur ($p=0,018<0,05$).

Üniversite mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 97,3 ve lise mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 95,3 olarak bulunmuştur. Üniversite mezunu grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile lise mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede bir farklılık bulunmamıştır($p>0,05$).

Oğuz (2006), altı yaş grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri ile anne babaların empatik becerilerini incelediği araştırmasında, babaların öğrenim seviyesi yükseldikçe empatik becerilerinin de arttığını bulmuştur.

Tablo 17’den de anlaşıldığı gibi; babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe, empatik beceri puanları da yükselmektedir. Oğuz’un araştırmasında da baba empatik beceri düzeyinin, baba öğrenim düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Buna göre; babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe empatik becerilerinde artması; öğrenim durumunun olaylara farklı açılardan bakarak karşılarındaki kişiyi daha iyi anlamaları, etkili ve bilinçli bir iletişim kurabilmeye yatkın olmaları ve sosyal etkileşime açık olmaları gibi durumlar üzerinde farklılık yaratabilmesi ile açıklanabilir.

Tablo 18’de Annelerin yaşlarına göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 18. Annelerin Yaşlarına Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Yaş	n	$\bar{X}$	Medyan	SS	Min	Max	Sıra Ort.	Ki-Kare	p	İkili Karşılaştırmalar
Anne EBO	26–30 yaş	59	145,0	141	19,3	102	179	112,7			1-2*
	31–35 yaş	83	137,7	140	11,9	102	179	88,3			1-3*
	36–40 yaş	38	126,3	121	17,8	110	162	60,9	23,8	0,000*	2-3*

*p<0,05

Tablo 18 incelendiğinde; 26–30 yaşında, 31–35 yaşında ve 36–40 yaşında olan anneler arasında Empatik Beceri Ölçeği puanları açısından anlamlı farklılık görülmektedir ($p=0.000<0,05$, Kruskal-Wallis testi).

26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 112,7 ve 31-35 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 88,3'tür. 26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanı ile 31-35 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanı arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. 26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p = 0.000<0,05$).

26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 112,7 ve 36–40 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 60,9 olarak bulunmuştur. 26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile 36–40 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. 26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları 36–40 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek bulunmuştur ($p=0.000<0,05$).

31-35 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının 88,3 olduğu ve 36–40 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalamasının ise 60,9 olduğu bulunmuştur. 31-35 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile 36–40 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Buna göre; 31-35 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları 36–40 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek görülmektedir ($p=0.000<0,05$).

Tablo 18'e bakıldığında, genç yaş grubunda olan annelerin orta yaş grubunda olan annelere göre, empatik becerilerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Kişi empati kurduğunda, kendisini başka bir insanın yaşadığı bir yaşam durumunda

tasarlar ve onun bu durumdaki rolünü duygusal bir biçimde yaşayarak alır. Empati, tasarımlara dayalı bir rol alma, tasarımlanan ve tam olmayan bir rol değiştirme olarak görülebilir (Gander ve Gardiner, 1995: 402-403). Buna göre, yaşam hakkında henüz oturmuş yargıları ve yeterli düzeyde tecrübeleri bulunmayan genç annelerin yaşantı zenginliklerini arttırmak için bu rol değişimlerine daha açık olmaları sonucu bu şekilde etkilemiş olabilir.

Tablo 19’da Babaların yaşlarına göre Empatik Beceri Ölçeği puanlarının Kruskal-Wallis Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 19. Babaların Yaşlarına Göre Empatik Beceri Ölçeği Puanlarının Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Yaş	n	$\bar{X}$	Medi	ss	Mi	Max.	Sıra Ort.	Ki-		p	İkili Karşılaştırmalar
								Kare	Sd		
26 – 30 yaş	65	130,7	121	19,0	112	182	90,8				
31 – 35 yaş	85	132,6	121	23,5	112	182	91,5				
Baba EBO 36 – 40 yaş	30	129,9	118,5	20,4	112	182	87,2	0,156	2	0,925	

*p<0,05

Tablo 19'a göre 36-40 yaş grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarının sıra ortalaması 91,5'tir. 26-30 yaş grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması 90,8 ve babası 36-40 yaş grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puan sıra ortalaması ise 87,2 olarak bulunmuştur. 26-30 yaş, 31-35 yaş, 36-40 yaşında olan babalar arasında Empatik Beceri Ölçeği puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p > 0,05$).

Buna göre; babaların empatik becerilerini, yaşlarının etkilemediği görülmektedir. Babaların yaşları ile empatik becerileri arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Tablo 20'de Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocuğun Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği puanları arasındaki ilişkiye ait korelasyon sonuçları verilmiştir.

Tablo 20. Çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği Puanları İle Anne-Babaların Empatik Beceri Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Sonuçları

		Baba EBO	Sosyal Uyum	Sosyal Uyumsuzluk	Sınırlı Sosyal İlişki	SUBÖ Toplam
Anne EBÖ	r	-0,06	0,04	-0,03	0,02	0,016
	p	0,46	0,57	0,69	0,80	0,834
	n	180	180	180	180	180
Baba EBÖ	r		0,04	-0,07	0,01	-0,012
	p		0,62	0,37	0,94	0,872
	n		180	180	180	180

* $p < 0,05$

Tablo 20'ye göre anne ve babalara ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p > 0,05$).

Annelere ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile babaya ait Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p = 0,46 > 0,05$).

Annelere ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları ($p = 0,57 > 0,05$), Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları ($p = 0,69 > 0,05$), Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ($p = 0,80 > 0,05$) arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Babalara ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları ($p = 0,62 > 0,05$), Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları ($p = 0,37 > 0,05$), Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ($p = 0,94 > 0,05$) arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Annelere ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı ($p = 0,834 > 0,05$) ve babalara ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı ($p = 0,872 > 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Park ve Cheah (2005)'in araştırmasında; Koreli annelerin çocuklarını eğitirken çocuklarının olumsuz duygularını kontrol etmeyi öğretmekten çok, paylaşmayı ve yardım etmenin daha önemli olduğunu vurguladıkları kaydedilmiştir. Chaplin (2005) ise araştırmasında, babaların; kızların boyun eğici, erkeklerin ise uyumsuz olan davranışlarına dikkat ettikleri ve bu dikkatin sonraki yıllarda kızları boyun eğici, erkeklerin uyumsuz davranışlarını arttırdığını saptamıştır.

Park ve Cheah, Chaplin'in araştırmalarında da görüldüğü gibi; anne-babalar çocukların sosyal gelişimlerine yönelik toplumsal beklentiler doğrultusunda bazı yargılara sahiptirler ve çocuklarının gelişimlerini bu yönde etkilemektedirler. Tablo 20'ye göre; anne-babaların empatik becerileriyle çocukların sosyal uyum ve becerileri arasında alt faktörler ve toplam puanlara göre anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu durum, anne-babaların sahip oldukları empati becerilerini, çocuklarının sosyal uyumlarını etkileyecek yönde kullanamadıklarını ve çocuklarının sahip oldukları sosyal uyum becerileri ile anne-babaların ve toplumun istekleri arasında bir çelişki oluştuğu zaman ise çocuklarına karşı empati kurma yerine, istedikleri davranışın ortaya çıkmasını sağlayacak tepkilerde bulunamayabilmeleri ile açıklanabilir. Bu da anne-babaların empatik becerileri ile çocukların sosyal uyum becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması sonucunu ortaya çıkarmış olabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu araştırma; Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiyi ortaya koymak amacıyla 2006-2007 eğitim-öğretim yılında Ankara Yenimahalle ilçesinde yapılmıştır.

Araştırmanın örneklemini, ilköğretim okullarının anasınıflarına devam eden altı yaşındaki çocuklar ve anne babaları oluşturmuştur.

Çocuklar ve aileleri hakkında bilgi toplamak amacıyla “Genel Bilgi Formu”, Çocukların sosyal uyum becerilerini ölçmek amacıyla “Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği”, anne ve babaların empatik becerilerini ölçmek amacıyla “Empatik Beceri Ölçeği B-Formu” kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Çocukların ve Anne-Babalarının Genel Bilgilerine İlişkin Sonuçlar:

Araştırmaya katılan çocukların % 65’inin erkek olduğu görülmüştür.

Çocukların okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumları incelendiğinde; çocukların % 88.9’unun yeni başladığı bulunmuştur.

Anne-babaların % 77.8’inin iki ve daha fazla çocuk, olduğu tespit edilmiştir.

Annelerin % 51.1’inin lise mezunu; babaların % 46.1’inin üniversite mezunu olduğu bulunmuştur.

Annelerin % 46.1’i 31-35 yaş grubu arasında olduğu; babaların % 47.2’si 36-40 yaş arasında olduğu bulunmuştur.

Sosyal Uyum ve Becerileri İle Alt Faktörlerine İlişkin Sonuçlar:

Çocukların cinsiyetlerine göre; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ve toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Okul öncesi eğitim kurumuna gitme durumuna göre; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ve toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p=0,000<0,05$).

Okul öncesi eğitim kurumuna uzun süre devam eden çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları anlamlı derecede yüksek çıkmıştır ($p=0,000<0,05$).

İki yıl ve daha fazla süre okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları anlamlı derecede düşük görülmektedir ($p=0,000<0,05$).

İki yıl ve daha fazla süre okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklarda Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları anlamlı derecede düşük görülmektedir ($p=0,004<0,05$).

Okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı iki yıl ve daha fazla okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklara göre daha yüksek çıkmıştır ($p=0,041<0,05$).

Annesi ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri ölçeğindeki Sosyal Uyum faktörüne verilen cevaplar bakımından anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Annesi lise mezunu olan çocukların, annesi ilkokul mezunu olan çocuklara göre Sosyal Uyum alt faktör puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,002<0,05$).

Annesi lise mezunu olan çocukların, annesi ilkokul mezunu olan çocuklara göre Sosyal Uyum alt faktör puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,002<0,05$).

Annesi üniversite mezunu olan çocukların, annesi ilkokul mezunu olan çocuklara göre Sosyal Uyum alt faktör puanları daha yüksek çıkmıştır ($p<0,05$).

Annesi lise mezunu ve üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum alt faktörü puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Anne öğrenim durumuna bakıldığında, çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Annesi ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri ölçeği toplam puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Babası ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında Sosyal Uyum ve Beceri ölçeğindeki Sosyal Uyum faktörüne verilen cevaplar bakımından istatistiksel açıdan anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında anlamlı derecede bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktörü puanları arasında istatistiksel anlamda bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Babası üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanlarına göre daha yüksek çıkmıştır ($p=0,007<0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Babası ilkokul mezunu olan çocuklar ile babası üniversite mezunu olan çocukların, Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Babası lise mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarının, babası üniversite mezunu olan çocukların Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarına göre anlamlı derecede yüksek görülmektedir ($p=0,009<0,05$).

Baba öğrenim durumuna göre, çocukların Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından; babası ilkokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu olan çocuklar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Annelerin yaşlarına göre çocukların; Sosyal Uyum, Sosyal Uyumsuzluk ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Annesi 26–30 yaş grubu, 31–35 yaş grubu, 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sosyal Uyum alt faktör puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Annesi 26–30 yaş grubu, 31–35 yaş grubu, 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Annesi 26–30 yaş grubu, 31–35 yaş grubu ve 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanlarında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından; anne yaş gruplarına göre çocukların sosyal uyum ve becerileri arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p>0,05$).

Babaların yaşlarına göre çocukların; Sosyal Uyum ve Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Babası 26–30 yaş grubu, 31–35 yaş grubu ve 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sosyal Uyum alt faktör puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Babası 26–30 yaş grubu, 31–35 yaş grubu, 36–40 yaş grubunda olan çocuklar arasında Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$).

Babaların yaşlarına göre çocukların; Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p=0,018<0,05$).

31–35 yaş grubu ile 36–40 yaş grubu arasında olan babaların çocuklarının Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları açısından anlamlı derecede farklılık

görülmektedir. 36-40 yaş grubundaki babaların çocuklarının Sosyal Uyumsuzluk alt faktörü puanları daha yüksek görülmektedir ($p<0,05$).

26-30 yaş grubu ile 36-40 yaş grubu arasında olan babaların çocuklarının sosyal uyumsuzluk alt faktör puanları açısından anlamlı derecede farklılık görülmektedir. 36-40 yaş grubundaki babaların çocuklarının Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları daha yüksek görülmektedir ($p<0,05$).

Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı bakımından incelendiğinde; baba yaş gruplarına göre çocukların sosyal uyum ve becerileri arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir

Anne Babaların Empatik Becerilerine İlişkin Sonuçlar:

Annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları, babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarına göre anlamlı derecede yüksek görülmektedir.

Erkek çocukların annelerine ait Empatik Beceri Ölçeği puanları anlamlı derecede yüksek görülmektedir ($p=0,007<0,05$).

Erkek çocukların babalarına ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ve kız çocuklarının babalarına ait Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksek görülmektedir ($p=0,017<0,05$).

Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna yeni başlayan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna iki yıl ve daha fazla süre devam eden babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Lise mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile ilkokul mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Lise mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksek çıkmıştır ($p=0,000<0,05$).

Üniversite mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile ilkokul mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Üniversite mezunu grubunda olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksek bulunmuştur ($p=0,000<0,05$).

Üniversite mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları ile lise mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmektedir. Üniversite mezunu grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları daha yüksektir ($p=0,000<0,05$).

Lise mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarının ilkokul mezunu olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

İlkokul mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek görülmektedir ($p=0,018<0,05$).

Üniversite mezunu grubunda olan babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları ile lise mezunu grubundaki babaların Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı derecede farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

26–30 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları 31-35 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek görülmektedir ($p=0.000<0,05$).

Empatik Beceri Ölçeği puanları 36–40 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek görülmektedir ($p = 0.000 < 0,05$).

31-35 yaş grubundaki annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanları 36-40 yaş grubu arasında olan annelerin Empatik Beceri Ölçeği puanlarından daha yüksek görülmektedir ($p=0.000<0,05$).

26-30 yaş, 31-35 yaş, 36-40 yaşında olan babalar arasında Empatik Beceri Ölçeği puanı açısından anlamlı farklılık görülmemektedir ($p> 0,05$).

Annelere ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile babaya ait Empatik Beceri Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p=0,46>0,05$).

Annelere ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları ($p=0,57>0,05$), Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları ($p=0,69>0,05$), Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ($p=0,80>0,05$) arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Babalara ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum alt faktör puanları ($p=0,62>0,05$), Sosyal Uyumsuzluk alt faktör puanları ($p=0,37>0,05$), Sınırlı Sosyal İlişki alt faktör puanları ($p=0,94>0,05$) arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Annelere ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı ($p=0,834>0,05$) ve babalara ait Empatik Beceri Ölçeği puanları ile çocukların Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği toplam puanı ($p=0,872>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

6.2. Öneriler

Çocukların sosyal uyum becerileri ile anne babaların empatik becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, anne babaların çocukları ile çocukların da çevreleri ile olan ilişkilerini olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle çocuğun sosyal uyum ve becerilerinin okul öncesi dönemde kazandırılması ve anne-babaların empatik yaklaşımlarda bulunmaları oldukça önemlidir.

Anne-Babalara Yönelik Öneriler

Ailelerin okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan programlarının çeşitli aşamalarına belirli aralıklarla katılıp, çocuklarıyla yapılan çalışmalar hakkında, çocukların başarılarının aileler tarafından görülüp çocuklarını takdir etmelerinin, onları desteklemelerinin çocuklar ve aileler üzerinde etkili olduğu düşünüldüğünde; anne-babaların empatik becerilerinin yükselmesini ve çocukların sosyal uyum ve becerilerinin daha çok gelişmesini sağlayacaktır.

Bu nedenle, anne-babaların çocukların sosyal uyum ve becerilerinin gelişimini güçlendirmek için ve iyi bir model olmak için empatik becerilerini geliştirmeye yönelik çaba sarf etmeleri çeşitli etkinlikler yoluyla ile sağlanabilir;

- Ailelere yönelik hazırlanan empati eğitim programlarının uygulanmasında ve anne-babaların empatik davranış hakkında bilinçlendirilmesinde anne-babalara seminerler verilebilir ve grup toplantıları düzenlenebilir. Anne-baba okullarında, aile danışma merkezlerinde anne-baba eğitimi kapsamına empati konusu dahil edilerek anne-babalara yönelik uygulamalı çalışmalar (drama, rol canlandırma dramatizasyon vb.) yapılabilir. Okulda, evde çocuktan aileye eğitim verilebilir.
- Anne babalar, çocukların sosyal uyum becerilerini geliştirici bir ev ortamı oluşturabilirler. Anne babaları tarafından çocukların sosyal ortamlardaki girişimleri desteklenerek yaşına uygun sorumluluklar verilebilir. Aile

bağları ile ilişkilerin kuvvetlenmesi için çocukla nitelikli ve kaliteli zaman geçirmeye özen gösterilebilir.

- Anne-baba-çocuk ilişkisinin; çocuğun sosyal gelişiminden hareketle, anne-babaların çocuk yetiştirmede daha empatik olabilmelerini sağlamak amacı ile yapılan eğitim çalışmalarına katılmaları sağlanabilir.
- Anne-babaların çocukların sosyal uyum ve becerilerini desteklemek için yazılı basın (kitap, gazete, dergi, broşür vb), görsel ve işitsel basın (radyo, televizyon, internet) kullanılarak hazırlanacak yayınlarla sosyal uyum ve beceri konusunda anne-babalar bilgilendirilebilir.

Eğitimcilere Yönelik Öneriler

- Sosyal çevrenin olumsuz şartlarını en aza indirgeyerek çocukta var olan iletişim kurma becerisinden yola çıkarak çocukların sosyal uyum becerilerini ortaya çıkaracak ve içinde bulunan sosyal gelişim düzeyini destekleyecek çalışmaların yapılması birey ve toplum için oldukça önemli bir faktördür.
- Çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili alanlarda çalışan çocuk gelişimi uzmanları, psikologlar, pedagoglar, sosyologlar okul öncesi çocuklarının sosyal uyum becerilerini ölçmeye yönelik testlerin geliştirilmesine katkıda bulunabilirler ve aynı zamanda özellikle okul öncesi dönem ve okul çağı çocukların sosyal uyum becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasını destekleyebilirler.
- Okul öncesi eğitim kurumlarında, öğretmenlere yönelik empati eğitim programları oluşturularak etkili iletişim biçimleri kazandırılabilir, empati eğitimi verilebilir ve bu eğitimin okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal uyum beceri düzeylerini olumlu yönde etkileyebilir.

- Okul öncesi eğitimi öğretmenleri, çocukların sosyal uyum becerilerini destekleyici etkinliklere daha fazla yer verebilir.
- Öğretmenler sosyal uyum ve becerilerin evde de devamını sağlamak için aile katılım etkinliklerinden ve aileler için bazı seminerler, toplantılar düzenleyerek velileri bilgilendirme çalışmalarından yararlanabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu araştırma, anasınıfına devam eden altı yaş çocukları ile yapılmıştır. Benzer araştırmalar farklı yaş grupları seçilerek bir karşılaştırmaya gidilebilir.

- Literatürde okul öncesi eğitim programları içinde sosyal uyum ve becerilere dayalı çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu alanda farklı uygulamalar ve farklı boyutlar üzerinde yeni araştırmalar yapılabilir.
- Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal uyum becerileri ve anne-babaların empatileri arasındaki ilişkiye yönelik araştırmalar daha büyük bir örneklem üzerinde yapılabilir. Annelere-babalara empati eğitimi verilerek empati düzeyinin çocukların sosyal uyum becerileri arasındaki ilişkinin inceleneceği karşılaştırmalı çalışmalar planlanabilir.
- Bu çalışmanın evrenini 2006-2007 eğitim-öğretim yılı Ankara il merkezi ve Yenimahalle ilçesinde anasınıfına devam eden altı yaş çocukları ve aileleri oluşturmuştur. Elde edilen bilgilerin genellenebilmesi için araştırma, daha kapsamlı olarak büyük bir araştırma ekibi tarafından daha çok sayıda ilçe ve okulun, daha geniş bir yaş grubunun kullanıldığı, geniş bir örneklem grubu üzerinde farklı sosyo-ekonomik düzeylerindeki çocuklarla yapılabilir.

- Sosyal uyum ve beceri eğitime ve empatik beceri eğitime yönelik bazı programlar hazırlanarak anne-babalara eğitim verilebilir ve bunun çocukların sosyal uyum ve becerilerine etkisi incelenebilir.
- Sosyal uyum ve beceri ölçeği anasınıfına devam eden çocuklara uygulanmıştır. Başka bir araştırmacı tarafından anaokulu eğitimi alan ve almayan çocuklara karşılaştırma yapmak amacıyla uygulanabilir.
- Bu araştırmada ele alınmayan anne-babaların sosyal uyum ve beceri düzeyleri, öğretmenlerin sosyal uyum ve beceri düzeyleri belirlenerek , çocukların sosyal uyum ve beceri düzeyleriyle karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

AKKOYUN, F. (1982). *Empatik Anlayış Üzerine*. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 15 (2); 65-69.

AKKUŞ, Z. (2005). İlkokul Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Öz Saygı ve Denetim Odağı ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ARAL, N., BARAN, G., BULUT, Ş., ÇİMEN, S. (2001). **Çocuk Gelişimi 2**. İstanbul: Ya-Pa Yayın Pazarlama. San. ve Tic. A.Ş.

ATAMAN, A. (2004). **Gelişim ve Öğrenme**. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayın.

AVCIOĞLU, H. (2003). Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklara Sosyal Becerilerin Öğretilmesinde İşbirlikçi Öğrenme Yöntemi İle Sunulan Öğretim Programlarının Etkinliğinin İncelenmesi, **Omep Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı Bildiri Kitabı**, Cilt:1. Ankara: Ya-Pa Yayınları.

AY AKÇA, F. (1992). Hemşirelerin Empati Becerilerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

AYDIN, O ve AYDIN, B. H. (1999). “Okul Öncesi Çocuğun Gelişim Özellikleri”, **Marmara Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı**. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

BARRETT-LENNARD, G. T. (1981). *The Empathy Cycle: Refinement of a Nuclear Concept*. **Journal of Counseling Psychology**. XXVII, 2; 91-100.

BAŞARAN, İ. E. (1992). **Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri**. Ankara.

BAŞARAN, İ. E. (2000). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Feryal Matbaası.

BAYHAN-SAN P. ve ARTAN, İ. (2004). **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**. İstanbul: Morpa Yayınları.

BERNADETT-SHAPIRO, S., EFRENSAFT, D. and SHAPIRO, J. (1996). **Father Participation in Childcare and the Development of Empathy in Sons: An Emprical Study**. Family Therapy. 23; 77-93

BERNS, R. M. (1993). Child, Family, Community: **Socialization and Support**. 3. Edition. ISBN: 0155074105.

BİLGİN, N. (2003). **Sosyal Psikolog Kavramlar, Yaklaşımlar Sözlüğü**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

BORKE, H. (1971). *Interpersonal Development of Young Children: Egocentrism or Empathy?* **Developmental Psychology**. 5 (2), 263–269.

BREMS, C. (1988). *Dimensionality of Empathy and its Correlates*. **The Journal Of Psychology**. 335.

CHAPLİN, T. M., COLE, P.M. and ZAHN-WAXLER, C. (2005). **Parental Socialization of Emotion Expression: Gender Differences and Relations to Child Adjustment**.

CEYHAN, A. A. (1993). Anne-Babaların Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

CEYHAN, E. (2000). **Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi**. Açıköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı, Yayın No:698. Anadolu Üniversitesi Yayınları. 59-210.

CHEN, X., YUNFENG, H., LEI C. and HONGYUN, L. (2005). **The Peer Groups as a Context: Moderating Effects on Relations Between Maternal Parenting and Social and School Adjustment in Chinese Children.** Child Development.

CHISHOLM, K., STRAYER, J. (1995). *Verbal and facial measures of children's emotion and empathy* Auteur(s) / Author(s) ; **Journal of experimental child psychology.**

COREY, G. (1982). **Theory And Practice Of Counseling And Psychotherapy.** California: Gerald Corey Brooks, Cole Publishing Company.

COTTON, K. (2001). **Developing Empathy In Children And Youth.** School Improvement Research Series (SIRS) / Northwest Regional Education Laboratory. Sayı: 13.78.

ÇETİN, F., BİLBAY, A. ve KAYMAK, A. D. (2001). **Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler.** İstanbul: Epsilon Yayınevi.

ÇINGİ, H. (1994). **Örneklem Kuramı.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.

DAVASLIGİL, Ü. (1992). **“Bebeklik Dönemi (0-2 yaş)”, Anne-Baba Okulu** (Üçüncü Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

DAVIS, M. H. and FRANZOI, S. L. (1991). **Self-Change in Adolescent Self-Consciousness and Empathy.** Colorado: Boulder, Westview Press.

DAVIS, M. H. (1996). **Empathy A Social Psychological Approach.** Colorado: Boulder, Westview Press.

DÖKMEN, Ü. (1988). *Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 21 (1-2); 155-190.

DÖKMEN, Ü. (1994). **İletişim Çatışmaları ve Empati**. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

DÖKMEN, Ü. (2004). **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

EISENBERG, N. (1982). **Social Development. The Child Development in Social Context**. C. B. Kopp and J. B. Krakow (Editors), London: Addison Publishing Company.

EISENBERG, N. and STRAYER, J. (1990). **Empathy and Its Development**. Cambridge: Cambridge University Press.

EISENBERG, N. (1992). **“The Relations of Maternal Practices and Characteristics to Children’s Vicarious Emotional Responsiveness”**. Child Development.

EISENBERG, N. and MC WOLLY, S. (1993). *Socialization and Related emotions and maternal practices to children’s comforting behavior*. **Journal of Experimental Child Psychology**.

EISENBERG, N., FABES, R. A., and MURPHY., B.C. (1996). **“Parents Reaction to Children’s Negative Emotions. Relations to Children’s Social Competence and Comforting Behavior.”** Child Development

ELKIND, D. (1985). **Egocentrism Redux**. Developmental Review. Columbia University, New York.

ERDEN, M. ve AKMAN, A. (1997). **Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme Öğretme**. İstanbul: Arkadaş Yayınevi.

EROĞLU, N. (1995). Empatik Eğilim Düzeyleri Farklı Annelerin Çocuklarının Uyum ve Başarı Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

GANDER, M. J. and GARDINER, W. (1995). **Çocuk ve Ergen Gelişimi**. (İkinci Baskı) Çeviren: Bekir Onur. Ankara: İmge Kitabevi.

GEÇTAN, E. (1984). **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar**. İstanbul: Maya Yayınları.

GLADSTEIN, G. A. (1983). *Understanding Empathy: Integrating counselin developmental, and social psychology perspectives*. **Journal of Counseling Psychology**. 30 (4); 467-482

GREENSPAN, S. (1985). **First Feelings: Milostones in the Emotinal Developoment of Your Baby and Child**. Magill Book Reviews.

GRESHAM, F. M. and RESCHLY, D .J. (1987). *Dimensions Of Social Competence: Method Factors In The Assessment Of Adaptive Behavior, Social Skills And Peer Acceptance*. **Journal Of School Psycholog**. 108-117

GROTHBERG, E. (1994). **0-6 Yaş Çocuğunun Gelişimi**. Çeviren: Sema ERKAN. Ankara.

GÜLAY, H. (2004). Korunmaya Muhtaç Çocuklarla Ailesi İle Yaşayan 6 Yaş Çocuklarının Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜNEY, S. (1998). **Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü**. Ankara: Ocak Yayınları.

GÜNGÖR, A. (2002). **Gelişim ve Öğrenme. Toplumsal ve Duygusal Gelişim**. Ankara: Anı Yayıncılık.

HATHCHER, S. L., NADEAU M.S. (1994) . “**The Teaching of Empathy For High School and College Students:Testing Rogerian Methods With The Interpersonal Reactivity Index**”. Adolesence.

HOFFMAN, M. L. (1994). **The Contribution of Empathy to Justice and Moral Judgment**. B. Puka (Editors), London: Garland Publishing Inc.

HOWING, P, T., WODARSKI, J. KURTS, P, D. and GAUDIN, S, M. (1990). The Empricial Bas Efor The İmplemenation of Social Skills Training With Malrested. **Children Social Work**.

HYSON, M. C. (1994). **The Emotional Development of Young Children**. New York. Teachers College Pres.

ICKES.W. and SIMPSON J. A. (1997). **Managing Empathic Accuracy in Close Relationship**. W. Ickes (Editors), Empathic Accuracy. London: The Guilford Press.

KALKINÇ, F. (2003). **Okul Evde Başlar**. İzmir: Nobel Yayın Dağıtım.

KALLİOPUSKA, M. (1991). **Empathy Among Children in Music. Perceptual and Motor Skills**. London: Garland Publishing..

KALLİOPUSKA, M. (1992). Holistic Empathy Education Among Pre-School and School Children. **Paper Present at the International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man**. London: Garland Publishing.

KALLİOPUSKA, M. and RUOKONEN, I. (1993). **A Study With A Follow-Up The Effects Of Music Education On Holistic Development Of Empathy.** Perceptual an Motor Skills. London: Garland Publishing.

KANDIR, A. (2004). **Gelişimde 3-6 Yaş “Çocuğum Büyüyor”.** İstanbul: Morpa Yayınları.

KANSU, N., ve BECEREN, E. (2004). *Erken Çocukluk Döneminde Sosyal Beceriler.* **Çoluk Çocuk Dergisi.** (Temmuz).40: 10-11.

KARAKAYA, D. (2001). Akdeniz Üniversitesindeki Hemşirelik Öğrencilerinin Empati Becerileri İstanbul: Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

KASATURA, İ. (1998). **Okul Başarısından Hayat Başarısına Başarıyı Yaratan ya da Engelleyen Etkenler.** Ankara: Nobel Yayınları.

KOESTNER, R., WEINBERGER, J. and FRANZ, C. (1990). *The Family Origins of Empathetic Concern.* **Journal of Personality and Social Psychology.**

KÖKSAL, A., ALİSİNANOĞLU, F. (2000). *Gençlerin Ben Durumları ve Empatik Becerilerinin İncelenmesi.* **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** 18: 11-16.

KÖKSAL, A. (2000). *Çocuklarda Empatinin Gelişmesi.* **Yaşadıkça Eğitim.** Ankara.

KÖKSAL-AKYOL, A. ve KÖRÜKÇÜ, Ö. (2003). Çocuklarda Empati Gelişimi ve Bilişsel Gelişimin İncelenmesi. **OMEP Dünya Konsey toplantısı ve Konferansı, Kùltürlerin Buluşması: Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimine Yansımaları.** S. 149-165, Kuşadası.

KREVANS, J. and GIBBS, J. C. (1996). **Parents Use Of Inductive Discipline: Relations To Children's Empathy and Prosocial Behaviour.** Child Development.

KULAKSIZOĞLU, A. (2001). **Ergenlik Psikolojisi.** İstanbul: Remzi Kitapevi

KURT, F. (2007). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Beş-Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum ve Becerilerine Proje Yaklaşımlı Eğitim Programlarının Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

KÜÇÜKÖDÜK, Ş. (2006). **Anne ve Babanın Kitabı, Çocuk Sağlığı Rehberi.** Ankara: Pelin Ofset.

LADD, G. W. and MIZE, J. (1983). **A Cognitive Social Learning Model Of Social Skills Training.** Psychological Reveiew.

LIPSITT, N. (1993). **Development of Empathy in Children: The Contribution Of Maternal Empathy And Communication Style.** PHD, Ohaio.

MILLER, P. A. (1997). **Emotional Cognitive Behavioral And Temperament Characteristics of High-Empathy Children.** Motivation and Emotion, Canada.

MORGAN, J. B. and COLE, J. (1985). **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi** (Üçüncü Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

OĞUZ, V. (2006). Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bakış Açısı Alma Becerileri ile Anne Babaların Empatik Becerilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

OKVURAN, A. (1993) Yaratıcı Drama Eğitiminin Empatik Beceri Ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖMEROĞLU, E., ERSOY, Ö., ŞAHİN TEZEL, F., KANDIR, A.,TURLA, A. (2004). “Dramada Duyguların İfadesi”. (Altıncı Bölüm). **Okul Öncesi Dönemde Drama**. Ankara: Kök Yayıncılık.

ÖMEROĞLU, E., KANDIR, A., (2005). “**Göç Eden Ailelerin İlköğretim Çağındaki Sosyal Uyum ve Becerilerinin İncelenmesi - Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları**” Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Raporu. Ankara.

ÖNDER, A., KAMARAJ, I. (1998). “Social Emotional Effects of Pedagogical Drama in Turkish Pre-School Children” **OMEP’s 22. World Congress**, 13-16 September , Copenhagen, Denmark, abstracts, 140.

ÖNDER, A. (2003). **Okulöncesi Çocukları İçin Eğitici Drama Uygulamaları**. İstanbul: Morpa Yayınları.

ÖZALP, B. (1993). Nevrotik ve Normal Kadın ve Erkeklerin Empatik Becerilerinin Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi

ÖZBEK, A. ve LEUTZ, G. (1987). **Psikodrama:Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim**. Grup Psikoterapileri Derneği. Ankara: Has-Soy Matbaası.

ÖZBEK, A. (2003). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden ve Etmeyen Çocukların İlköğretim Birinci Sınıfta Sosyal Gelişim Açısından Öğretmen Görüşüne Dayalı Olarak Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZEN, Y. (2001). **Sorumluluk Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÖZGÜVEN, İ. E. (2001). **Ailede İletişim ve Yaşam**. Ankara: Pegem Yayınları.

PARISH, T. S., PARISH, J. G. (1991). *The Effects Of Family Configuration and Support System Failures During Childhood And Adolescence On College Students, Self Concept And Social Skills*. **Journal of Adolescence**. 26 (102), 441-447.

PARK, S. Y. and CHEAH, C. S. L. (2005). *Korean Mothers' Proactive Socialization Beliefs Regarding Preschoolers' Social Skills*. **International Journal of Behavioral Development**, 29(1), 24-34.

PARKE, R. D. and LADD, G. W. (1992). **Family-Peer Relations: Models of Linkage**. Hillsdale, NJ:Erlbaum.

PECUKONIS, E. V. (1990). *A cognitive / affective empathy training program of ego development in aggressive adolescent females*. **Journal of Adolescence**. 12 (97); 59-76.

PITHERS, W. D. (1999). *Empathy*. **Journal of Interpersonal Violence**. 14 (3), 257-285.

PİŞKİN, M. (1989). *Empati, Kaygı ve Çatışma Eğilimi Arasındaki İlişki*. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 45.

POLAT, G., KOYUNPINAR, Z. ve USTAOĞLU, G. (2004). **Erken Çocukluk Döneminde Sosyal Beceriler**. Çoluk Çocuk Dergisi. Temmuz.63.

PORESKY, R. N. and HENDRIX, C. (1990). **Differential Effects Of Pet Presence And Pet-Boinding On Young Children**. Psychological Reports.

RIGGIO, R. E., THROCKMORTON, B. and DEPAOLA, S. (1990). **Social Skills and Self-Esteem**. Personality And Individual Differences.

ROBERTS, W. and STRAYER, J. (1996). **Empathy, Emotional Expressiveness and Prosocial Behaviour**. Child Development.

SARI, E. (2007). Anasınıfına Devam Eden Beş-Altı Yaş Grubu Çocukların, Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının, Çocuğun Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

SELÇUK, Z. (1997). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Pegem Yayıncılık.

SELÇUK, Z. (2000). **Gelişim ve Öğrenme**. (Yedinci baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

SHAPIRO, E. L. (2004). **Yüksek EQ'lu Bir Çocuk Yetiştirmek**. Çeviren: Ümran KARTAL. İstanbul: Varlık Yayınları.

SHAMUSANDER, C. (1999). *Understanding Empathy and Related Phnomena*. **American Journal of Psychotherapy**. Spring.Vol.53 (2). 232-245.

SHECHTMAN, Z. and BASHEER, O. (2005). **Normative Beliefs Supporting Aggression Of Arab Children In An Intergroup Conflict**. *Aggressive Behavior*.

SORIAS, O. (1986). *Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri*. **Psikoloji Dergisi**. 5 (20), 24–29.

STARCEVIĆ V. ve PIONTEK, C. M. (1997). *Empathic Understanding Revisited: Conseptualisation, Controversies, and Limitations*. **American Journal of Psychotherapy**. 51 (3); 317-328.

STAUB, E. (1990). **Commentary on Part One (Historical and Thoritical Perspectives) In: Empathy and Its Development**. Cambridge: Cambridge University Press.

STAUB, D., HUNT, P. (1993). **“The Effects of Social Interaction Training on High School Peer Tutors of Schoolmates with Severe Disabilities.”** Exceptional Children. Cambridge.

STEPHAN, V. G. ve FINLAY, K. (1999). *The Role Of Empathy in Improving Intergroup Relations.* **Journal of Social Issues.** 55 (4); 729-747.

STRAYER, J. and ROBERTS, V. (2004). **Children’s Anger Emotional Expressiveness And Empathy:Relations With Parents Empathy Emotional Expressiveness, And Parenting Practices.** Social Development.

ŞENER, T. (1996). 4-5 Yaş Anaokulu Çocuklarında Dramatik Oyunun ve İnşa Oyununun Bakış Açısı Alma Becerisine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

TAN, H. (1992). **Psikolojik Yardım İlişkileri, Dayanışma ve Psikoterapi.** İstanbul: MEB Yayınları Öğretmen Kitapları Dizisi

TAŞDEMİR, G. (1999). Ege Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Empatik Eğilim ve İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ege Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

TEZEL, ŞAHİN, F. (2007). **38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi.** 10-15 Eylül, Ankara.

TOKOL, O. (1996). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam eden ve Etmeyen 3-6 Yaş Çocuklarının, Gelişim Özellikleri ve Anne-Baba Tutumlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TROMMSDORFF, G. (1991). **Child Rearing and Children’s Empathy.** Perceptual and Motor Skills. London.

TUĞRUL, B. (1992). Anaokulu Eğitimi Alan ve Almayan Çocukların İlkokul Birinci Sınıftaki Akademik Başarı ve Ruhsal Uyum Davranışlarının Karşılaştırılması. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

UÇMAZ HALICIOĞLU, İ. (2004). Annelerin Empatik Beceri Düzeyleri ile Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

UZAMAZ, F. (2000). *Ergenlerde Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt:6 Sayı:6., 32.

ÜNAL, F. (2003). Empatik İletişim Eğitiminin Okulöncesi Çocuğu Olan Annelerin Empatik Beceri Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

VAN DER MARK, I. L., VAN IJZENDOORN, M. H. and BAKERMANS, M. J. (2002). **Development of Empathy in Girls During the Second Year of Life: Associaitions with Parenting Attachment and Temperament**. Social Development, 11 (4), 451–469.

VATSA, R., HAITH, M. and MILLER, S. A. (1992). **Child Psychology**. Canada.

VERDUYN, C. M., LORD, W. and FORREST, G. C. (1990). *Social Skills Training In Schools: An Evaluation Study*. **Journal Of Adolescence**. 13, 3-16

VOLTAN, ACAR, N. (1994). **Terapatik İletişim Kişilerarası İlişkiler**. (İkinci Basım). Ankara: Ertem Matbaa.

WALKER, H. M., MC CONNEL, S., HOLMES, D., TODIS, B., WALKER, J.,GOLDEN, N. (1988). **The Walker Social Skills Curriculum**. The Accept Program. Austin, TX:Pro-Ed.

WESTWOOD, P. (1993). **Commonsense Methods For Children With Special Needs Strategies For The Regular Classroom**. London.

WISPE, L. (1986). *The Distinction Between Sympathy and Empathy: To Call Fort a Concept a Word is Needed*. **Journal of Personality and Social Psychology**, 50 (2); 314-321.

YAPICI, Ş. M. (2005). *Çocukta Sosyal Gelişim*. **Üniversite ve Toplum Dergisi**. Haziran, Cilt 5, Sayı 2:2.

YAVUZER, H. (1997). **0-6 Yaş Çocuğun Gelişimi ve Yakın Çevrenin Etkisi. I. Ulusal Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi**. 28-30 Mayıs, Ankara: Hacettepe Üniversitesi. 24-28,

YAVUZER, H. (2001). **Çocuk Psikolojisi**. (Yirminci baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

YAVUZER, H. (2002). **Çocuk Psikolojisi**. (Yirmi ikinci baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

YILMAZ, A. (1994). **Okulöncesi Çocukların Mekansal Bakış Açısını Dikkate Alma Yeteneği** (ed: Y. Topsever, M. Görenli). **VIII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları**. İzmir: 1-23 Eylül, Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

YILMAZ, A. (2000). **Eşler Arasındaki Uyum ve Çocuğun Algıladığı Anne Baba Tutumu ile Çocukların, Ergenlerin ve Gençlerin Akademik Başarıları ve Benlik Algıları Arasındaki İlişkiler**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YILMAZ, A. (2003). **Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

YOUNG, C. (1999). **“The Challenge Of Introducing The First Language Component-Bridging Program (FLC-BP) Into The Philippine Formal Education Program.”** Notes on Literacy. New York.

< <http://www.meb.gov.tr/stats/eskiistatistikler.html> > (2006, Eylül 1)

EKLER

EK1

YENİMAHALLE İLÇESİNDE ÖRNEKLEME DAHİL EDİLEN İLKÖĞRETİM OKULLARINDA BULUNAN ÇOCUK SAYILARI VE BAĞLI OLDUKLARI OKULLARI GÖSTEREN LİSTE.

SIRA NO	OKULUN ADI	ERKEK	KIZ	TOPLAM
1	BATIKENT İLKÖĞRETİM OKULU	51	39	90
2	GÖKTÜRK İLKÖĞRETİM OKULU	13	5	18
3	KARDELEN İLKÖĞRETİM OKULU	61	19	80

EK 2
GENEL BİLGİ FORMU

1. Anne – babanın yaşı	anne	baba
A. 25 yaş ve altı	()	()
B. 26 – 30 yaş	()	()
C. 31 – 35 yaş	()	()
D. 36 – 40 yaş	()	()
E. 41 yaş ve üzeri	()	()
-
2. Anne – babanın öğrenim düzeyi	anne	baba
A. Okur - yazar değil	()	()
B. İlkokul mezunu	()	()
C. Ortaokul mezunu	()	()
D. Lise mezunu	()	()
E. Üniversite mezunu	()	()
F. Yüksek lisans- doktora	()	()
-
3. Çocuk sayınız?
- A. Tek çocuk
- B. 2 çocuk
- C. 3 ve daha fazla çocuk
-
4. Anaokuluna devam eden altı yaşındaki çocuğunuzun doğum tarihi nedir?
-
-
5. Anaokuluna devam eden altı yaşındaki çocuğunuzun cinsiyeti nedir?
- A. Kız
- B. Erkek
-
6. Anaokuluna devam eden çocuğunuzun okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi ne kadardır?
- A. Yeni başladı
- B. 1 yıl
- C. 2 yıl
- D. 3 yıl